

15. 7. 2016



ANDØY  
KOMMUNE

## TEMAPLAN FOR KULTURMINNER



Bygninger og bygningsmiljø / Kirker og kirkegårder | Sissel Johansen

## Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	4
2. Arbeidsmetode.....	5
3. Begreper .....	6
4. Temadel.....	7
4.1 Historiske epoker.....	7
4.2 Viktige hendelser og årstall .....	8
4.3 Utvikling.....	8
4.4 Utfordring.....	9
4.5 Bygdene generelt .....	9
4.6 Andenes.....	9
4.7 Bleik .....	11
4.8 Risøyhamn .....	11
4.9 Gavlen med Skjoldehamn.....	12
4.10 Myre .....	12
4.11 Dverberg.....	13
4.12 Åse .....	13
4.13 Bjørnskinn.....	14
4.14 Nordmela.....	14
4.15 Høyvika .....	14
4.16 Lovika med Strandland .....	14
4.17 Stave .....	15
4.18 Den Norske Kirke .....	16
4.19 Andre kirkehus .....	17
4.20 Kirkegårder .....	18
4.21 Pilgrimsveien fra Dverberg til Stave .....	19
5. Liste over prioriterte kulturminner .....	20
5.1 "Veita" i Andenes vær: .....	20
5.2 "Kiilgården" – et levende kulturhus: .....	23
5.3 Sjøgata mot fyret:.....	24
5.4 Postekspedisjonen og Overgårdbrygga:.....	26
5.5 Fyret med fyrhusene: .....	26
5.6 Vikan:.....	28
5.7 "Mella"gården, Gamle Bleik: .....	32

5.8	Gårdsveien, "Landsbyen Bleik": .....	32
5.9	Benjaminsen-gården i Risøyhamn:.....	33
5.10	Båtbyggeri, Risøyhamn:.....	35
5.11	Museumstunet: .....	36
5.12	Lockert/Pettersen-gården, Skjoldehamn: .....	37
5.13	Sykkelfabrikk og lysverk, Myre:.....	40
5.14	Sveitservilla, Myre: .....	41
5.15	Prestebolig, Dverberg:.....	41
5.16	Gammelskolen, Åse: .....	41
5.17	Skole i Bjørnskinn: .....	42
5.18	Naust, Nordmela: .....	43
5.19	Bebyggelse i Høyvika: .....	44
5.20	Våningshus, Lovik: .....	44
5.21	Andenes kirke – listeført .....	45
5.22	Dverberg kirke – listeført.....	46
5.23	Bjørnskinn kirke – listeført .....	47
5.24	Skjoldehamn frikirke.....	48
5.25	Andenes middelalderkirkegård .....	49
5.26	Dverberg middelalderkirkegård .....	50
5.27	Bjørnskinn middelalderkirkegård .....	51
6.	Handlingsprogram .....	52
6.1	Oppfølging og tiltak .....	52
6.2	Saksbehandlingsrutiner .....	52
6.3	Tiltak for gamle kirkegårder .....	53
6.4	Sikring ved bruk av hensynssoner i Kommuneplanens Arealdel.....	53
6.5	Tilbakeføring til opprinnelig stand, kommunalt eide bygg .....	53
6.6	Virkemidler .....	54
7.	Temakart .....	54
8.	Kilder.....	54
8.1	Litteratur.....	54
8.2	Nettsteder .....	56
8.3	Annet .....	56
9.	Vedlegg.....	56

## 1. Innledning

Andøy kommunes identitet er knyttet til området historie. Vi omgir oss med kulturminner av ulike slag. Disse kan deles inn i ulike kategorier. Vi finner ikke-materielle spor i historien, hvor en har overleveringer av historier, sagn, tradisjoner og vår kollektive bevissthet. Alt som er menneskeskapt er kulturminner. De fleste vil likevel forstå begrepet kulturminner som objekter og faste fysiske spor etter fortiden. Noen har gjenstander som har gått i arv i familien i generasjoner, mens andre kulturminner finnes på museer og ute i samfunnet for øvrig.

Kulturminnene er vesentlige for at vi skal kunne få kunnskap om vår fortid og vår historie. I Andøy kommune finner vi mange kjære og kjente kulturminner som Andenes fyr, gjenstandene som ligger på våre museer, jernaldertuften på Bø, hirdanlegget på Åse, Landsbyen Bleik, nasjonal turistvei, våre flotte kirker og kirkegårder osv. I en regional og nasjonal sammenheng vil våre kulturminner som forteller om samiske bosettinger og de stolte fiskerihavner som har bidratt til handel og samferdsel med både andre steder i landet og i utlandet, være av stor verdi.

Å bruke kulturminner er ofte det beste vernet av dem, siden det vekker interesse og forståelse for at kulturminnet har verdi. Noen ganger kan bruken forårsake for mye slitasje, og dermed være en trussel mot bevaring. Kulturminner kan ikke erstattes. Dersom de går tapt er de borte for evig. Å ta vare på kulturminner er et felles ansvar. Det daglige vedlikeholdet ligger hos eier, men offentlige instanser har et ansvar. Dette gjør en kulturminneplan viktig for kommunen som forvalter av den felles kulturarven. Både Riksantikvaren og Nordland Fylkeskommune oppfordrer kommunene til å utarbeide kulturminneplaner. Prosjektet har fått økonomisk støtte fra Riksantikvaren, gjennom Nordland Fylkeskommune.

Kommunal planstrategi for Andøy kommune 2012 – 2015 ble vedtatt 10.12.12. En kulturminneplan er en av de prioriterte planoppgavene for perioden. Andøy kommune har pr. i dag ingen utarbeidet kulturminneplan, og det er derfor nødvendig å avgrense til en temaplan, da omfanget av en kulturminneplan for alle kulturminner og kulturmiljø i Andøy kommune vil bli en svært omfattende plan, som vil kreve mye ressurser.

Det finnes mye historie og kunnskap om tidligere tider, men vi konsentrerer oss i denne omgang mest mulig om de to valgte tema. Temaplanen for kulturminner skal gi oss kunnskap om temaene; bygninger og bygningsmiljøer, og våre kirker og kirkegårder. Planen bidrar til å få kartlagt og registrert alle kulturminner innenfor de to valgte temaene. SEFRAK-registeret (Sekretariatet for registrering av kulturminner) med 554 bygninger er brukt som utgangspunkt, samt lokal kunnskap om kirker og kirkegårder.

Hovedmålet med planen er å styrke kulturminnevernet i Andøy, og ta vare på et representativt utvalg av kulturminner med betydning for historien. Planen gir en oversikt, verdivurdering og prioritering av hvilke kulturminner som skal bevares for fremtiden. Planen skal være styrende for forvaltningen av kulturminnene, og den definerer hva det skal legges vekt på ved prioritering. Vi ønsker med planen å fremme forståelse og interesse for kulturminner opp til vår egen tid. Planen kan også støtte satsingen på kulturbasert næring og reiseliv. Det er lagt vekt på at planen skal være kortfattet. Planen skal være ei håndbok for kommunale saksbehandlere, og ei kortfattet lokal "historiebok" for innbyggerne. Handlingsprogrammet skal sikre en gjennomførbar og langsiktig kommunal forvaltning av et representativt utvalg av kommunens kulturminner.

Det er ikke brukt litteraturhenvisning i teksten. Dette for å skape bedre flyt og leseglede. Det er i stedet tatt med en egen litteraturoversikt. Kildene er uenige på noen områder, som årstall og hendelsesforløp. I nyere tid er det også skapt strid om eldre teorier. Denne temaplanen er ikke ei korrekt historiebok, men noe historie er tatt med for å gi et bilde av utviklingen i noen av bygdene.

## 2. Arbeidsmetode

I arbeidet har vi brukt det lokale SEFRAK-registeret, samt lokal kunnskap om kirker og kirkegårder. I tillegg er det brukt andre kilder (se pk.8). Det er foretatt utvendig befarings av byggene, samt tatt noen nye foto. Det meste av foto er hentet fra eiendomsskatteprosjektet (2009-2010). Det er foretatt verdivurdering, verdisetting og vekting etter Riksantikvarens oppsett med kriterier. Vi har gjort dette arbeidet i excel for å få bedre oversikt, med et ark for hver krets.

Fra SEFRAK-registeret er det 554 bygninger som er vurdert. I tillegg er det tre kirker og ti private kirkehus, samt 21 kirkegårder. Til sammen 588 objekter. Av SEFRAK-objektene står fortsatt 380 stk. I løpet av 40 år, siden de første registreringene ble gjort, er det 174 objekt som er brent, revet eller falt ned. Dette utgjør ca 30 % av de registrerte byggene.

SEFRAK-registeret består av bygninger, unntatt kirker, bygd i hovedsak før 1900, og andre jordfaste kulturminner. Registreringene i Andøy var utført i 1975 og i 1981-1986, og fordelt etter skolekretser (21 kretser). På Andenes ble dessverre flere hus revet før bilder ble tatt. Registeret har detaljert informasjon om blant annet alder, endringer, byggemåte, funksjon og eierforhold ved registreringen. At en bygning inngår i SEFRAK innebærer ikke noe formelt vern. Der er også verneverdige bygninger som ikke er registrert i SEFRAK.

I utvelgelsen er det lagt vekt på miljøer og historier. Et kulturmiljø som kan fortelle en historie har ofte en større opplevelsesverdi enn enkeltobjekter.

I tillegg til prosjektgruppa har ca 14 frivillige hjulpet til med befarings og besiktigelse. Veileder og håndbok fra Riksantikvaren er brukt i arbeidet. Det er ikke avholdt folkemøter underveis i arbeidet, men det har vært omtale av arbeidet i Andøyposten. Før politisk behandling sendes det ut informasjon til private eiere om at bygningen deres anses å ha høy verneverdi, samt kopi av det som er skrevet om bygget i temaplanen. Det avholdes i tillegg et åpent møte.

Medlemmer i Prosjektgruppe (arbeidsgruppe):

Alvhild Norheim, historielaget  
Karl Rasmus Dahle, historielaget  
Kjersti Åshagen, museumsbestyrer  
Werner Johansen, kulturkonsulent  
Birgit Karlsen, kirkeverge  
Per Gunnar Olsen, byggesaksbehandler  
Marit Nordheim, enhetsleder for kultur og informasjon  
Sissel Johansen, prosjektleder

Medlemmer i Referansegruppe (styringsgruppe):

Kirsten L. Pedersen, rådmann  
Arne Blix, enhetsleder teknisk  
Bjørnar Sellevold, næringssjef  
Marit Nordheim, enhetsleder for kultur og informasjon  
John Helmersen, politiker

### 3. Begreper

#### Fredet, vernet og verneverdig

Dette er begreper som er ofte og mye brukt i forbindelse med kulturminner. Fredet eller vernet blir ofte brukt om hverandre, mens verneverdig ofte brukes om noe som er "verdt å ta vare på".

Et fredet kulturminne, vedtaksfredet eller automatisk fredet, er et kulturminne som myndighetene tillegger nasjonal verdi. Fredning er den strengeste form for vern og innebærer at endringer må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes ved fredning er kulturminneloven eller den gamle bygningsfredningsloven og svalbardmiljøloven. En fredet bygning kan være fredet både inn- og utvendig, med fast og til tider løst inventar. Et vedtaksfredet kulturminne har så stor verdi at det må varig sikres og bevares intakt for ettertiden. Et automatisk fredet kulturminne er fredet gjennom lov på grunn av alder. Dette gjelder alt jordfast som er eldre enn fra 1537 (reformasjonen), samt jordfaste samiske kulturminner som er eldre enn 100 år. Det gjelder også stående byggverk fra før 1650. Det eneste fredete bygget i Andøy er Andenes Fyr.

Et vernet kulturminne er vernet ved lov eller andre virkemidler. Dette er kulturminner som er vernet etter plan- og bygningsloven, kirkeloven eller naturmangfoldloven. Andre virkemidler for vern er statlige verneplaner, avtaler, listeføring etter kirkerundskrivet med videre. I tillegg omfattes de kulturminner som er fredet.

Et verneverdig kulturminne har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig. Bevaringsverdig betyr det samme. En bygning som er identifisert som verneverdig kan fortelle om lokal eller regional byggeskikk, arkitektur og kulturhistorie. Normalt begrenset til bygningens eksteriør (tak, vinduer, dører, kledning, trapper med videre). Oftest er dette bygninger allerede registrert i SEFRAK-registeret. Normalt vil disse sikres av kommunen ved hjelp av plan- og bygningsloven (PBL).

#### Hensynssoner

Kommuneplanens arealdel (KPA) skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn skal markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. Kommunen kan vedta bestemmelser om ulike hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør. Bruk av hensynssoner og særlige bestemmelser hjemlet i plan- og bygningsloven (PBL), gir bygningene vern etter PBL. Kulturminner som er vernet gjennom PBL har større mulighet for å få tildelt offentlige midler, enn kulturminner som ikke er det.

## 4. Temadel

Denne delen omhandler historie, utvikling og dagens tilstand og utfordringer for de to valgte tema. Behandler viktige lokalhistoriske trekk, med vekt på det fysiske miljøet og endringer opp gjennom tidene. Det tas med litt om viktige hendelser og personer, yrker, urbefolkning og sosiale forhold. Det er skrevet egne kapitler med historie om bygdene der det er valgt ut verneverdige bygninger.

### 4.1 Historiske epoker

Steinalderen (10.000 – 1.800 f.v.t.)(før vår tidsregning)

Eldre steinalder (10.000 – 4.000 f.v.t.) Levde av fangst.

Yngre steinalder (4.000 – 1.800 f.v.t.) Begynte med jordbruk.

Bronsealderen (1.800 – 500 f.v.t.) Jordbruk blir viktig.

Eldre jernalder (500 f.v.t. – 550 e.v.t.)

Førromersk (500 – 0)

Romersk (0 – 400)

Folkevandringstid (400 – 550)

Yngre jernalder (550 e.v.t. – 1.050 e.v.t.)

Merovingertid (550 – 800)

Vikingetid (800 – 1050). Stor befolkningsvekst. Tok trellet.

Høymiddelalderen (1050 – 1350 e.v.t.)

Tidlig middelalder (1050 – 1130). Fredsperiode

Borgerkrigene (1130 – 1240)

Storhetstid (1240 – 1350). Vedvarende vekstperiode, helt til Svartedauen i 1349.

Senmiddelalder (1350 – 1537). Svartedauen raser. Befolkninga synker til 1/3. Hanseatene blir en viktig aktør i Norge, spesielt i Bergen. Svensk-norsk kongefelleskap avløses av Kalmarunionen i 1397 med Danmark. Sverige bryter ut først på 1500-tallet. Den danske kongen innfører reformasjonen i Norge i 1537, og han får dermed råderett over all jord som kirken eier. Norge avskaffes som eget rike og blir provins under Danmark.

Tidlig nytid (1537–1814). Eneveldet innføres i Danmark-Norge i 1660. Store nordiske krig 1701-1721.

Selvstendig Norge (1814). Danmark avstår Norge til Sverige. Norges Grunnlov undertegnes 17.mai, men allerede 14.august tvinges Norge inn i union med Sverige.

Norge i union med Sverige (1814 – 1905). Formannskapslovene 1837. Parlamentarismen 1884. Bannedødeligheten går ned. Jordbruket moderniseres og markedsrettes. Utvandring til Amerika. Kommunikasjoner bygges ut. Norge krever et eget konsulatvesen, og etter et diplomatisk mesterstykke oppløses unionen med Sverige.

Vekst, verdenskrig og depresjon (1905 – 1939). Kraftkrevende industri skyter fart. Konesjonslover for å sikre norske interesser. Sosiale lover innføres. 1.verdenskrig 1914-1918, og Norge er nøytralt. Stor etterspørsel etter norske varer drev prisene i været. Prisene sank fra 1920, og det samme gjorde norske kroners verdi. Førte til arbeidsløshet og tvangsauksjoner. Verdenskrisen 1930, med prisfall, produksjonsnedgang, arbeidsløshet og høgt konfliktnivå.

Andre verdenskrig (1939 – 1945). 9.april 1940 angrep tyskerne Norge. Deretter 5 års okkupasjon.

Etterkrigstiden (1945 – 1970). Vekstperiode. Grunnlaget for velferdsstaten ble lagt. Samlingsregjering etter krigen med "landsfaderen" Einar Gerhardsen. Gjenreiseing av Norge. Boligbygging i Finnmark og Nord-Troms. I resten av landet hadde tyskerne investert i landets infrastruktur. Rasjonering opprettholdes til utpå 1950-tallet. Marshallhjelpen fra USA. Primærnæringene går kraftig tilbake, fra 42% til 15% av landets samlede årsverk. Industri, administrasjon og tjenesteyting vokser. Distriktenes utbyggingsfond opprettes i 1960, for å motvirke sentralisering. Etter krigen kom barnetrygd, syketrygd og arbeidsledighetstrygd, samt folketrygd i 1966. Sosial husbygging, sykehus, distriktshelsetjeneste, obligatorisk 9-årig folkeskole 1969, gymnas, universiteter, distriktshøgskoler 1970. Oppdagelse av olje på norsk sokkel sent 1960-tall.

Omstilling og nyliberalisme (1970 – 1990). Økte politiske og kulturelle spenninger. Økonomisk stagnasjon. Studentopprør mot Vietnamkrigen. Kvinnebevegelsen. Barnehager. Miljøbevegelsen mot

vassdragsutbygging. EF-striden. Utvinning av olje. Deregulering fra 1981 med høyreregjering. Spekulasjons-boom. AP økte rentene fra 1985 som motvekt til frislippet. Teknologi og globalisering (1990 - ). Den kalde krigen avsluttes med Berlinmurens fall i 1989, og Sovjetunionens oppløsning i 1991. Terrorangrep. EØS-avtalen. Digital revolusjon. Informasjonssamfunn. Privatisering. Helse- og skattereformer. Oljeutvinningen har gitt Norge en ekstra ressurs som er plassert i oljefondet.

## 4.2 Viktige hendelser og årstall

- 1750: Det var godt sildefiske midt på 1700-tallet.
- 1760 – 1917: Pomortiden med Pomorhandel. Russiske skuter kom fra Arkhangelsk for å drive handel i Nord-Norge. Det ble bråstopp ved revolusjonen i Russland. Russerne hadde nok påvirkning på samfunnet her i sin tid, både økonomisk og for overlevelse, men her er ingen håndfaste minner etter dem annet enn på kirkegården. I Finnmark bygde de små lager, "russebuer". Det ble sendt nødhjelp til Russland i form av fisk fra Andenes i 1920 og 1930-åra.
- 1799 – 1813: Redselstida med mange uår. Det var lite fisk og korn. Fisket svikta, og kaldt og rått vær ødela avlingene. Spesielt 1808 og 1809 var vanskelige, med blokade der engelske krigsskip stansa jektefarta med tørrfisk til Bergen og mel tilbake. Fra 1814 bedra det seg.
- 1807 – 1812: Napoleonskrigene. Danmark-Norge ble to ganger utsatt for angrep fra den britiske flåten, og ble tvunget inn i en allianse med Napoleon. Den norske befolkning led under briternes blokade, og det fikk stor betydning at Russland gikk med på at det kunne utføres korn fra Arkhangelsk. Kongen bevilget penger, slik at kommunene skulle få kjøpt korn til vanskeligstilte, men når utsendingene fra Andøy kom til depoet i 1809 var der ikke korn å få kjøpt, så pengene var til liten nytte.
- 1821: Storstormen, der 30 fiskere omkom utenfor Andenes. Omtales som "storskaden". Bautaen på værbakken er til minne om dem.
- 1865 – 1875: Storsildtiden. Dette er tiåret rundt 1870.
- 1885: Storbrann på Andenes.
- 1906: Andenes fikk rutenettplan. I andre bygder var det mer tilfeldig utbygging.
- 1940 – tallet: To branner på Andenes, i 1943 og 1949.
- 1945 – 55: Etterkrigstiden med firkantige husbankhus. Det ble ytt hjelp til oppbygging etter krig og brann. Det ble brukt en del gjenbruksmaterialer.
- 1955 – 65: Funkishus var moderne.
- 1952 – 70: Fraflytting fra Haugnes. Mange bygde på Andenes. Mange bygninger ble flyttet fra Haugnes og satt opp igjen på Andenes (eller andre steder).
- 1970: Husbanklån ble vanlig.
- 1970 og utover: Regulerte boligområder v/Forsvaret.

## 4.3 Utvikling

Fiskerbonden hadde små og veldig enkle nordlandshus med to rom og hems, pluss bislag (inngang), samt et uthus (fjøs) for ei ku og et par sauer. Det var en todelt byggeskikk der handelsmann, lærer, prest og lege (øvrigheta), hadde større og penere hus. Det fantes ikke tømmer i Andøy i tidligere tider. Det var mye gjenbruk av materialer til etter krigen. Før dette var det brukt torv og stein, samt bjørkeris. Forlismaterial og ræktømmer hadde stor verdi, og ble merket og berget så fort det rak i land. Materialer fra stormer og ulykker på havet ble brukt med stor glede og på finurlig vis. På 1700-tallet ble det startet med innføring av prekutta tømmer fra Namdalen, til bygninger. En god del av dette tømmeret finnes enda, enten som lafta kasser inni nyere bygg, eller som gjenbruk av enkeltstokker. Utleie av rom (på loftet), var vanlig til utpå 1960-tallet. Fra ca 1970 ble det enklere å få lån gjennom Husbanken.



#### 4.4 Utfordring

Mye gammelt er revet. Mange har en "hiv mainnsjiten"-mentalitet. Det er en utfordring å ta vare på det som er; å få eierne til å se verdien i det, og bruke penger på å holde det i stand. Det er vanskelig å finne nytt bruksområde for gamle bygninger, som da heller ikke blir vedlikeholdt.

Nyere tidsepoker bør også tas vare på, for eksempel byggeskikk på 1970-tallet representert ved SpB1 og (tidligere) politihuset ved værbakken på Andenes.

#### 4.5 Bygdene generelt

Bebyggelse har oppstått i forbindelse med gårdsbruk, og blir til jordbruksbygder. Hus og fjøs på bygdene kjennetegnes av at de er bygd i en stil, og påbygd/ombygd i en annen. Bygningene er ulike og representerer behov, mer enn stil, og endres i forhold til behovet. I utgangspunktet var både jordbruk og fiske til husbruk og for å mette munner. "Fiskerbonden" har overlevd helt opp til våre dager, der mannen fisker og kvinnen steller dyra. Bebyggelse har også oppstått rundt, og i forbindelse med fiskebruk og handelssted. Handelssteder ble etablert ved trafikknutepunkter. Samferdselsendringer har ført til nedleggelse av flere handelssteder.

Flere bygder er ubebodd i dag: Hagnes er forsvarsområde (fraflyttet 1952-1974), Børrvågen var viktig i Storsildtiden (1865-1875), Tranes var et viktig nydyrkingsområde i 1930-40-åra.

I jernalderen var det bosetting på Sletten/Bakkan og Åse-anlegget. Kobbetalen og Finnvika var viktig på 1700- og 1800-tallet. Høyvika og Svindalen er også bygder som er fraflyttet for lenge siden.

#### 4.6 Andenes

Utviklingen av Andenes beskrives av de historiske kartene. Utviklingen er viktig for å forstå bebyggelsens struktur. Rester fra gammel bosetting vises i gårdshaugen, som er vernet, langs havneområdet. Her er rester fra 20 generasjoners bosetting, helt fra 1300-tallet. Gårdshaugen er størst i landet og 265m lang, 50m bred og 4m dyp. I løpet av 1800-tallet førte nærhet til rike fiskefelt til at bosettingen økte, og stedet vokste til Norges største fiskevær. Forliskatastrofen i 1821 da 30 fiskere omkom, førte nesten til avfolkning av Andenes. Etter "storskaden" la de gamle høvedsmenn opp, og nye manglet mot, bruk og båter til driften. Mange dro til nye felt i Torsken og Lofoten hvor de kunne ro fiske med leid båt. Folketallet økte ikke før ca 1850. Da drev 1000 fiskere sommerfiske på Andenes. Fiskeeksporten økte på 1880-tallet fra Andenes, sterkere enn fra noe annet fiskevær i Vesterålen. Kravet om bedre havn fikk større tyngde. Vinteren 1882 tok uværet en dag syv fembøringer på Andenes. Båtene lå i havna, og ingen folk gikk med. På slutten av 1800-tallet ble de første moloene oppført.

Til havneutbygginga på Andenes 1895-1904 ble det henta stein fra steinbruddet i Steinavær på Senja. Dampskip ble brukt til å slepe steinprammer over fjorden. Det ble lastet med 2\*16-tonn's amerikanske kraner, brukt for første gang. Stein ble fraktet fra Ravnholmen steinbrudd over brua, til fyret. Det ble også fraktet stein fra steinbruddet i Merket. Steintraller ble trukket med hest, til lokomotivet "Røiken" kom i 1896. Vestre molo fra fyret til Sennholmsnaget ble 210m lang. Arbeidet pågikk i fem måneder pr år, med 60-100 mann. Ingeniør Dorph hadde ansvar for byggingen av moloen, som kostet kroner 664.000. Dette var den første rausamolo i nord. Moloen gav store positive ringvirkninger for fiskeværet. Folketallet steg kraftig, og det var stor optimisme som førte til at investeringer og motorisering av fiskerinæringa skjøt fart. I 1920 var det 80 motoriserte fartøy av listertypen. Kvantum av landet fisk økte fra noen få tusen tonn, til over 15.000 tonn rundt 1960. Rundt 1940 var her 19 fiskekjøpere, de fleste med egne trandamperier. Godt fiske og gode priser gav ringvirkninger som over 20 kjøpmenn, kafeer, håndverkere og et rikt kulturliv. Skarbarmoloen var ferdig i 1932, og Østre molo i 1958. Dette skapte godt grunnlag for fiskeindustriens vekst. Dette og etablering av den militære flystasjonen gav vekst og småby-utvikling.

Den eldste bosettinga var sansynligvis på Toften, kanskje allerede rundt 1100-tallet. Der lå gården Ramberg i 1567, men var sansynligvis allerede fraflyttet. Allerede på 1300-tallet ble neset mot storhavet tatt i bruk. På 1500-tallet lå bosettinga i klynger ute på neset; i Sløyken, Værret rundt Trondhjemsbukta og Vikan. Middelalderen var ei storhetstid for fiskeriene på nordspissen av Andøya. Andenes vær var på 1500-tallet det største fiskeværret i Nordland fylke. Fram til ca 1650 hadde Andenes forholdsvis stor bosetting og var et stort fiskevær i Nord-Norge. Det ble også drevet Hollandsk hvalfangst utfor Andenes på 1500- og 1600-tallet. Det første handelshuset ble etablert ca 1680 av lensmann Nils Berg. Da fisket svikta og tørrfiskprisene samtidig falt, gikk folketallet drastisk ned. Utover 1700-tallet levde bare ¼ av antallet familier før 1650 på Andenes. I storsildtida 1865-1875 vokste Andenes igjen. Kraftige stormer i 1879, -80 og -81 raserte kaier og brygger.

Fiskeværret Andenes fikk rutenettplanen i 1906. De bestemmende faktorene for ordning av bebyggelsen har vært nesets avgrensning, rutenettplanen og eiendomsgrenser. Utviklingen har stort sett fulgt rutenettplanen, men det finnes fremdeles områder som har gammel struktur. I tillegg har det kommet til større industri og offentlige bygg. Bebyggelsen har spredt seg sørover, med store boligområder, forsvarsaktiviteter, flyplass og service. Det kom lysverk på Andenes fra 1914, først dieseldrevet deretter dampdrevet med torv som brensel. Abonentene måtte levere det nødvendige av torv, og det gikk med hele 1700 kubbikkmeter for året. Det ble problemer med mye frossen torv, og det lønnte seg ikke, derfor ble dieselmotoren tatt i bruk igjen.

Mye av den eldste bebyggelsen har forsvunnet ved flere store branner, i 1885, under krigen i 1943 og i 1949. Fra 1964 har Andenes vært kommunesenter for Andøy kommune. Fyret og fyrhusene fra ca 1856 er trolig de eldste husene som står i dag. I 1859/60 kom fyrmester Carl F. Diriks til Andenes for å inspisere fyret. Fra fyret ble det i 1889 tatt et fotografi av stedet, som meget klart viser bebyggelsen den gang. (Se foto under).



Foto av Andenes 1889, tatt fra fyret.

## 4.7 Bleik

Særpreget ved Landsbyen Bleik, er at den gamle bebyggelsen er samlet på gårdshaugen, datert til 600 år e.kr.f. Dyrkajorda er ubebygget og samlet i teigblanding, med smale teiger. Det har vært ubrudd bosetting på Bleik siden 500-tallet. Gårdshaugen på Bleik er en av de største i landet. Den første bosettinga på Bleik var på strandflata, nært havet og de rike fiskeressursene. Det var mangel på dyrkingsjord, og husene stod tett langs veien. I bakgårdene var der fjøs og uthus. Nærmest havet og båtstøene lå naustene og sjøbuer. Myrområdene ble dyrket opp sist på 1800-tallet, men bebyggelsen fulgte ikke etter. Bebyggelsen er beholdt i ei klynge. Dette gjør at Bleik i dag er en av få landsbyer i Norge.

Tre skøyter ble knust av uvær i 1925 i Bleiksfjæra, og samtlige kaier og eignerhus ble tatt av sjøen. Resten av skøytene var på Andenes for å hente agn, og ble berget av moloen der. Bleik fikk første bevilgning til molo i 1926, og moloen stod ferdig i 1938. Veien mellom Bleik og Andenes stod ferdig i 1918. Bleik fikk vannverk i 1896. Første lysverket i Andøy kommune kom på Bleik i 1904, det første vandrevne på landsbygda i Norge. Martin O. Norheim stod sentralt i arbeidet med å skaffe strøm til Bleik. Vannet ble ført i ei åpen trerenne fra demningen over elva, og fram til maskinhuset. Deretter kom fiskehermetikkfabrikk, og deretter snekkerifabrikk.

Intensjonen med reguleringsplanen for Bleik som ble vedtatt november 2008, er at stedet skal bevares og videreutvikles på grunnlag av de etablerte historiske, antikvariske og miljømessige verdier. Strukturen i bebyggelsen og det karakteristiske samspillet mellom hovedhus og uthus skal bevares. Strukturen og typologien skal styre videre utvikling, fornying og nybygging. Planen skal legge til rette for et godt bomiljø og for næringsvirksomhet; spesielt reiseliv. Hensynssonene er tilknyttet bestemmelser om hvordan bebyggelsen skal bevares.

## 4.8 Risøyhamn

Risøyhamn er kjent fra 1567 som Riisøen. Opprinnelig bosetting var på Risøya, som har vært øde siden begynnelsen av 1800-tallet. Leia og sundet har alltid hatt stor betydning for stedet. Den forholdsvis grunne havna på Risøya var skjerma og velegnet for eldre tids båter. Havna på Hamarøya i Risøyhamn overtok etter hvert som båtene stakk dypere, sist på 1700-tallet. Stedet er langt fra fiskefeltene, og har aldri vært noen fiskerihavn. Mudringa av leia førte til vekst for Risøyhamn, da stedet ble et trafikknutepunkt. I 1974 kom brua med vei utenom senteret, og trafikken flyttet seg til veien. I dag har hurtigruta to anløp i døgnet i Risøyhamn. I tillegg anløper forskjellige godsåter med ca et anløp annenhver dag.

På 1800-tallet var det flere drivere og eiere av Risøyhamn. Stort sett de fleste gikk konkurs. Richard Bernhard With drev fra 1875 noen år, men gikk konkurs. Siden kom drifta i gang igjen. With dro til Bergen i 1889. I 1902 kom Thorvald Benjaminsen fra Lofoten, og Risøyhamn og drifta har vært i slekta siden. Under første verdenskrig begynte salget av jord til bureising (Lanesskogan og Myrland). Åpning av Risøyrenna i 1922 hadde stor betydning for trafikken til sjøs, og for handelsstedet Risøyhamn. Richard With hadde som stortingsmann fra 1908 vært pådriver for mudring av Risøyrenna. Han inviterte hele veikomiteen nordover. Første bevilgning og igangsetting var i 1911. Det var stor festivitas, og 400 fartøyer fulgte hurtigruta på den første seilasen gjennom Risøysundet 25.juni 1922 (se bildet neste side).



Åpning av Risøyrenna 25.juni 1922.

#### 4.9 Gavlen med Skjoldehamn

Det eldste tunet lå trolig nær utløpet av Gavlelva. Her er solrikt, men tungdyrka jord. Bruksenhetene var små på 1900-tallet. Virksomheta i Skjoldehamn er gammel. Skjoldehamnvågen ble brukt av Trondhjems-borgere til jekteleie på 1600-tallet, til ca 1720. Det ble varig virksomhet i Skjoldehamn ca 1820, og stedet ble et sentralt anløpsted langs leia på 1800-tallet.

Lockert-familien slo seg ned i Skjoldehamn mellom 1845-1850. De var dyktige i handel og sjøfart, og knyttet mange kontakter. Lockert-familien eide på et tidspunkt det meste av jorda i Gavlen. Storhetstida begynte under storsildfisket 1865-1875. Skjoldehamn var så viktig ei tid at det var diskutert å bygge et sykehus der. Distriktslegen bodde der, og hadde et lite sykehus/sykestue der mellom 1871-1875. Bygging av frikirka i 1888 gjorde at det ble et samlingssted. Åpninga av Risøyrenna i 1922 betydde slutten for storhetstida, og båtene seilte forbi Skjoldehamn. Etter 1930 falt folketallet.

I 1936 fant Rikard Olsen et lik under torvstikking i Skjoldehamn. Liket var ikledd en drakt som senere har fått navnet Skjoldehamndrakten. Drakten er datert til år 1050, og er dermed Norges eldste bevarte klesdrakt. Det ble først antatt at drakten var fra senmiddelalder (14 – 1500-tallet). Det kan ikke fastslås sikkert om drakten har norrøn eller samisk opprinnelse, men dette kan være en sjøsamisk drakt. Vi vet ikke sikkert hvem Hålogalendingen var i vikingetiden. Om det var mann eller kvinne som bar drakten er foreløpig ukjent. Eieren av drakten ble gravlagt i den, pakket inn i et ullteppe og lagt på et reinskinn oppå bjørkekvister. Det hele ble toppet med never. Liket fra myrfunnet i Skjoldehamn hadde et stort åpent brudd på kraniet. Funnstedet er litt sør for frikirken.

#### 4.10 Myre

Myre er et sentralt sted i Andøy og var fogdegård (1647-1662) og tingsted. Myre tingsted omfattet det meste av Andøy på 1600-tallet. Ved innføring av Formannskapsloven i 1837 og lokalt selvstyre, ble det nye herredets navn det samme som kirkesoknet: Dverberg. Kirkestedet fikk poståpneri på

slutten av 1800-tallet, men det ble flytta til Myre etter få år. Myre var kommunesenter helt til 1964 og kommunesammenslåinga. Myre har til dels mista navnet sitt, da stedet nå omtales som Dverberg. Her har vært bosetting helt fra yngre steinalder, med mye gammel kulturjord. Den eldste bosettinga lå mellom Myreelva og nåværende vei til Nordmela. Der var dyrkbar jord, vatn til dyr og folk, og beleilig til fiske ved Andfjorden. Myre vokste raskt til en av de største jordbruksbygdene. På 1500-tallet var Myre og Nordmela vurdert jevnt angående landskyld. Etter nedgangstiden 1800-1814, lå halvparten av jorda øde. I 1865 var her 8 hester, 30 kyr og 70 småfe (mest sau).

Myre var fiskevær for seifisket ca 1760-1800, og for sildefisket ca 1865-1875. Stedet var jekteleie på 1600- og 1700-tallet, og bosted for jekteskipper, fogd og lensmann. Sist på 1700-tallet kom gjestgiveri og handel, og Myre ble et knutepunkt for ferdsel med fellesfunksjoner. Fellesfunksjonene økte mot slutten av 1800-tallet, med telefon, post, dampskipsekspedisjon, skole, bank, butikker og fiskemottak. Rett etter 1900 kom sykkelfabrikk, vindmølledrevet lysverk og veien. Utover 1900-tallet da båtene fikk dekk og motor, ble det nødvendig med ei skjerm havn. Lokalbåtene ble ekspedert et stykke fra land. Moloer ble bygd (1921 – 1937), men storfisket stilnet. Da veien ble ferdig flyttet transporten seg til land, og etter 2.verdenskrig forsvant rutebåttrafikken.

#### 4.11 Dverberg

Dverberg herred omfattet fra 1837 til 1924 samme område som dagens Andøy kommune, med Myre som senter. Mellom 1924 og 1964 omfattet Dverberg herred kirkesoknet, uten Bjørnskinn. Som kirkested har Dverberg vært møteplass for folket fra hele soknet, samt tilreisende fra nabosokn. Den første beskrivelsen av gården Dverberg er fra 1723, og den beskrives da som solrik, tungdrevet til høy, og usikker kornavling, med egen skog til brensel. Den neste vurderingen er fra 1802. Da kalles åkerjorda for tålelig god. Det nevnes gode torvmyrer og skog til brensel. Gården har bare en leilending: Presten, samt fire husmannsplasser (inkludert klokkeren). Sansynligvis går bosettingshistoria tilbake til yngre steinalder. Det er usikkert når første kirka kom, kanskje allerede på 1300- eller 1400-tallet. Det har vært kirkested siden middelalderen. Fellesfunksjoner som poststed, bank og skole starta på Dverberg, men ble etter hvert flytta til Myre.

Det har bodd prester på gården siden 1600-tallet. I 1786 brant store deler av prestegården ned, og minst to kirkebøker gikk tapt. Presten Otto Helm døde året etter av brannskadene han fikk. Ny prestegård ble bygd i 1788-89. Begynnelsen av 1800-tallet var ei vanskelig tid, med hunger, dyrtid og epidemier, - også for prestene. Mange lik ble liggende på gårdene uten begravelse, og kirkebøkene var mangelfulle. Drifta av prestegården brakte inn nye impulser til det lokale jordbruket. I 1850 var det ikke vanlig å spre gjødsel, men det ble nå gjort på Dverberg. Etter 1886 kom presten Gunnar Gloppestad, som var gårdbrukersønn fra Nordfjord. Han fikk bygd ny prestebolig, og reist nytt fjøs. Han moderniserte drifta av prestegården kraftig. Fra ca 1920 har prestegården vært drevet av forpaktere. Etter 1930 solgte Staten tre av husmannsplassene. Holstad ble oppkjøpt av Ny Jord i 1936, og utstykket til bureising.

#### 4.12 Åse

Sansynligvis har det vært bosetting på Åse siden før vikingetiden. Ved Lilandskaret ligger det som kan være spor etter den gamle gården Liland, og sør for elva er det registrerte jernaldertufter. Den første beskrivelsen av jorda i 1723 sier at den er solrik men tungdrevet. Til tross for den noe negative omtalen, var Åse en av gårdene med størst dyretall. Utflytting fra det store fellestunet på Bakkan starta ca 1750. Ca 1870 var det ei stor utskifting som gjorde at husene ble flytta hit og dit, og ble opprinnelsen til nåværende stripebebyggelse. På denne tiden øker befolkninga kraftig.

Åse fikk tidlig fellesfunksjoner som skole og post. Åse skole var den første skolen i tillegg til de tre "fastskolene" i Dverberg prestegjeld. Baptistkirka gjorde Åse til et religiøst senter, med forbindelser til Lovika og andre steder rundt indre deler av Andfjorden. Alle på Åse var baptister, og fellesskapet i menigheten har skapt et sterkt samfunn.

### 4.13 Bjørnskinn

Første bosettinga var i Kobbedalen. Samene kom til Kobbedalen før 1700. Den som førte manntallet for Andøy for 1701 utelot samene. Fra 1716 viser kirkebøkene også den samiske bosettinga i Kobbedalen. De ble presset til å døpe ungene i kirka og gifte seg der. Samene holdt fortsatt fast ved den gamle skikken med sine egne gravlegginger oppe i fjellet. De var sjøsamer (fiskerbønder), og drev ikke med tamreindrift, men hadde et par kjørrerein. Kobbedalen var et av de beste områdene i regionen for jakt og fangst, og hadde en forholdsvis stor samisk bosetting.

Bjørnskinn er nevnt i "jordebok" fra 1430-tallet. Selve Bjørnskinn ble sansynligvis ikke bebodd med fast bosetting før på slutten av 1700-tallet (i hvert fall etter 1723). Anders Bull gjorde Bjørnskinn til jektegård for ei tid, etter 1760. Bull bodde i Bjørnskinn, men havna var på Risøya. Nødsårene gikk hardt utover Bjørnskinns befolkning. Mellom 1810-1814 sank folketallet til ¼, der det meste var dødsfall. I 1875 var der 19 hester, 100 kyr, 300 småfe og 240 rein. Det var da den beste gården i Andøy. Gårdsdrifta i Kobbedalen opphørte rundt 1900.

### 4.14 Nordmela

Nordmela har hatt bosetting helt tilbake til steinalderen. Bosettinga har svingt i takt med fisket. På 1500-tallet hadde Andenes flest oppsittere, med Nordmela og Finnvika som nest størst. Helt tilbake til 1521 hadde Nordmela jekteleie, og også på 1600-tallet. Nordmela hadde fem gårdparter til midt på 1800-tallet. Antallet eksploderte etter 1865, som følge av storsildtiden. Fram til 1875 lå all bebyggelse på Nordmela nord for elva. Etter 1900 ble mye av den gamle innmarka bebyggt, som følge av den store folkeveksten på grunn av fiskeværet Nordmela. Jordbruk forsvant som hovednæring, og det meste av gårdsdrift opphørte rundt 1970. Da var havneutbygginga ferdig, og alle satset der.

Det gamle rorværet Børrvågen hører til Nordmela. Farvatnet utafor, mellom Børra og Nordmela, er ureint og åpent for tungsjø fra vest og nord. Med nordlandsbåter var der flere steder å komme til og fra land. Børrvågen ble brukt i perioder med storfiske. I 1870 hadde Nordmela ei stor fiskeflåte og over 50 fiskere. Det kom flere fiskemottak og handel. Båtene var blitt større og ikke så lett å sette på land som før, og krav om molo ble satt frem. Til tross for krav og stor aktivitet ble ikke molo påbegynt før 1958. Fiskerne her var pionerer for båter med dekk og motor.

### 4.15 Høyvika

Igjennom hele den kjente historia har Høyvika vekslet mellom bosettingsperioder og ødetid. Først på 1600-tallet bodde her fire familier. Dårlig fiske ramma Høyvika hardt. Gården lå øde på 1700-tallet. Paret som flytta dit rett før 1800, måtte bygge nye hus og rydde jorda. Etter 1845 flyttet to nye par til Høyvika, etter å ha kjøpt gården. Storsildtiden 1865-1875 var storhetstid for Høyvika. Det bodde trolig fire par her på den tiden, kanskje seks, med mange barn. Dyretallet i 1875 var 14 kyr og 40 småfe (sau og geit). Da silda forsvant sank inntektene. Det siste paret flytta til Stave i 1900, siden har Høyvika ligget øde. Sauer fra Stave har holdt jorda i hevd. Høyvika er i dag et yndet turmål, med start fra Stave.

### 4.16 Lovika med Strandland

Det opprinnelige Lovik er Lovik-halvøya. Bakover i tid har det levd flere ulike folkegrupper i Lovika og innover Lovikdalen. Det er funnet spor etter sjøsamer og reindrifsfamilier, samt norønnt innslag. Folket her hadde slektsbånd til Åse og Kinn, og også kontakt til Buksnes og Risøyhamn. Lovika var vurdert som den beste gården på Hinnøysiden i 1723. I 1802 var gården i den nest beste gruppa blant Andøy-gårdene, men hadde middelmådig jord og dårlige beiter. Bjørneplagen var stor. I 1865 hadde bruksdelinga gått svært langt i Lovika, og det begynte å bli trangt om plassen. Ei utskifting sent på 1800-tallet kunne ikke skape hensiktsmessige enheter for et moderne jordbruk. Overgang fra sjølforsyning og livberging til salgsjordbruk ble derfor vanskelig. Denne skjebnen deles med mange fiskebondegårder i Vesterålen.

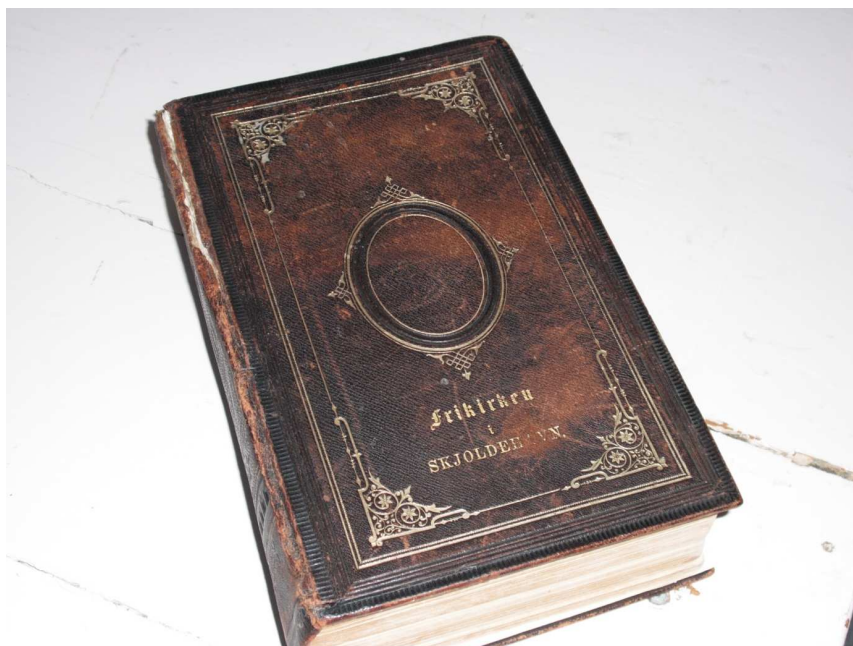
Lovika var kjent for at det flere ganger gikk grindkval etter silda helt inn i vikene ved Lovika, og da ble det stort utbytte. Mange fra Lovika har omkommet på sjøen. Fisket i Lovika stoppa opp ved overgang til motorbåter, fordi havna ikke var god nok. Gårdpartene var da ikke store nok til å stå for verdiskapinga alene. Øygården er sansynligvis en gård som lå øde (Øydegård) etter svartedauen, men ble tatt i bruk igjen ca 1875.

Strandflata mellom Buksnes og Juldagsneset kalles Strandland. Åpning av Ny jord-feltet her førte til stor innflytting. De fleste bureiserne her kom fra Lofoten på 1930-tallet. Senere ble det bygd vei fram til Dragnes med fergeleie. Før 2.verdenskrig hadde Dragnes arbeidsplasser utenom de tradisjonelle, og utviklingen fortsatte etter krigen. Hovedtyngden av bosettinga er nå ved Dragnes, som omtales som Strandland. Lovika fikk endelig sitt kraftverk i 1952, bygd i regi av Andøy Kraftlag med mange overskridelser og forsinkelser. Kraften herfra ble distribuert til hele kommunen.

#### 4.17 Stave

Den eldste bosettinga i middelalderen lå mellom Skjåberget og Kvernesberget, med letttyrka sandjord, vatn og støplasser. Funn viser imidlertid at Stave har vært befolka allerede i steinalderen for 4500-5000 år siden. Her har stått et korshus på Korshustofta og det er gjort funn etter gravlegging fra kristen tid i nærheten. På 1400-tallet var Stave et godt fiskevær med god utror, og lå beleilig til for fiske. Stave mangla ei skjermahavn som alle andre bygder på vestsiden, men på denne tida hadde dette mindre betydning, siden båtene kunne settes opp på land. Det må ha vært mye ilandføring av fisk, siden landskylda lå høgt på 24 våg (ei våg tilsvarer 18,5 kg tørrfisk). Dette la grunnlaget for jektefart, og på 1500- og 1600-tallet var Stave et viktig jekteleie. Storhetstida varte til ca 1650. Dette var jektedynastiet til Trond Aslaksen og hans etterkommere. Sist på 1500-tallet, og først på 1600-tallet lå hovedtunet på Bakkan, på sørsiden av Ålbekken. De ni husmannsplassene lå andre steder. I 1660 ble landskylda nedsatt til 5 våg. Fisket hadde da sviktet, og husmennene forsvant. Et nytt tun ble bygd på nordsida av Ålbekken midt på 1700-tallet, mellom Skjåberget og Ålberget.

Storsildfisket fra 1865 skapte ny vekst på Stave for ei tid. Først på 1900-tallet da båter med dekk og motor kom, ble det vanskelig å drive fiske fra Stave på grunn av havneforholdene. Jordbruksforholdene har alltid vært gode på Stave, og det er fortsatt drift her. Kristen Heggelund var den første som ble selveier på Stave i 1790. Ti år etter var resten av oppsitterne på Stave selveiere. Dette var 50 år før de andre gårdene på Andøya fikk selveiere. I mellomkrigstida var det tre fiskeskøyter på Stave. Da veien kom på 1900-tallet ble stedet liggende i ei bakevje.



*Bibelen fra 1888 i Skjoldehamn Frikirke, gitt i "takknemlig erindring" fra Jens Olsen's hus.*

## 4.18 Den Norske Kirke

Alle kirker bygd mellom 1650 – 1850 er listeført, og også flere bygd etter 1850. De skal håndteres etter kirkerundskrivet (T-3/2000). Riksantikvaren skal godkjenne alt som skal endres på kirkene.

Vi vet lite om kirka i katolsk tid. Sitteplasser kom etter reformasjonen. I katolsk tid skulle man høre messen stående. Kapellet på Stave og kirka på Fiskenes er sagn. Reformasjonen må ha lyktes godt, for her er ingen skriftlige kilder fra samtiden. Ifølge Andreas Lorentssen (tidligere ordfører, født 1862), fantes det både kirke og gravplass på Fiskenes, og kirken stod i "Kirkedellen".

Etter reformasjonen i 1537 gikk det over 130 år (!) før den første Lutherske prest kom til Andøya ca 1670. Det gikk nesten ti år før Nidaros bispedømme fikk bisp. Den første var Torbjørn Olavson Bratt, fra Andenes (!). Presteskapet i Trondheim utpeika Bratt, men kongen godtok ikke dette og sendte han til Luther i Tyskland for å gå i lære. Han var første nordmann som student hos Luther, til 1545. Han var bisp fra 1545 til 1548, da han døde.

Skolen har sitt opphav fra kirka og det religiøse åndslivet, og var opprinnelig en religionsskole. Skolestedet var først kirka, med overhøring inne og hærøving (!) ute. Ifølge lov av 1739 skulle klokkeren være lærer. Barn over syv år skulle gis opplæring i kristendom, lesing, skriving og rekning 3 mnd i året. Det ble storm fra den danske adelen mot skoleloven. De som hadde penger og kunnskap syntes det var urimelig at folk flest skulle lære noe. Småårsfolket var redd det skulle koste noe. Kongelig plakate av mai 1741 gav prestegjeldene anledning til å ordne skolestellet sitt som de sjøl fant best. De fleste prester her nord var ivrig etter å komme i gang. I Andøy var det neppe undervist i skriving og rekning før 1838, siden klokkerne så vidt kunne skrive navnet sitt leselig. Ved omgangsskolen på begynnelsen av 1800-tallet ble det bare holdt skole 1-2 uker pr år pr gård. Læreren var den som gikk i mellom. På tross av dyrtid og hunger ble det holdt skole, og det kom inntekter i skolekassen. Første skolebygning på Dverberg ble bygd i 1848, og stod der menighetshuset står nå. I 1893 ble det bygd fem skolehus i kommunen.

Andenes: Det har vært kirke fra tidlig middelalder, og i hvert fall fire tidligere kirker på Andenes. Tidligere kirker lå nede ved sjøen, på den gamle kirkegården. Alle var lave bygninger. Tårnet på kirken ble da brukt som med/seilingsmerke for fiskerne. Nåværende kirke ble bygd i 1876 på ny tomt.

- Den første kirken vi vet om var fra katolsk tid og er nevnt i "Reformatsen" av 1589, og ble revet ca år 1600. Den hadde blant annet et vakkert alterskap og flere helgenbilder, samt krusifiks fra 1400-tallet. Kirkelyden bestod i 1589 av 7 bønder og 55 familiefedre uten egen jord, i alt ca 350 mennesker. Andenes hadde residerende kapellan på denne tiden.
- Den andre kirken stod i perioden 1607 – 1734. Den ble bygd av kong Kristian IV. Futen Hans Wibe stod for ferdigstillingen av bygget.
- Tredje kirke stod i perioden 1734 – 1830, og var en langkirke bygd av kong Kristian VI. Lysekroner og andre gaver ble forært av øvrigheta. Kirka var trekkfull og ble brukt til garntørking på 1820-tallet. Taket var lekkt, og tårnet falt ned. Det var fritt for prest på Andenes i ei vanskelig tid (storforliset 1821), men brennevin var det nok av!
- Den fjerde og siste kirken på tomten stod i perioden 1830 – 1876. En kilde sier den var mørkebrun i 1851. I pinsen 1876 ble det tatt avskjed med den gamle kirken. Da kirka ble revet ble mye av det gamle kirkeinventaret sendt til Tromsø museum, blant annet et sengotisk alterskap fra 1525 og seks eller syv helgenbilder.

Dverberg: Det har i tidligere tider vært kirke på Dverberg, kanskje så tidlig som 1300-tallet. Den første skriftlige kilde som nevner en kirke på Dverberg, er "Reformatsen" av 1589. Dette var da hovedkirka som hadde prest, og var søkt av 20 bønder og 57 værmenn/husmenn, i alt ca 400 mennesker. Den siste kirken stod rett innenfor porten på den gamle kirkegården, og var bygd mellom



1635 og 1650. Det skal være fogden Hans Wibe som fikk satt opp denne kirken. Kirken ble ramponert av lynnedslag vinteren 1734/35, men ble reparert eller gjenoppbygd og stod videre. Inventaret var også berget, men ble senere skadd fordi kirka var lekk gjennom taket. En kilde sier kirken var rødmalt i 1770. Kirka ble reparert og påbygd i 1794, etter dette har den nok stått til forfall grunnet dårlige tider. I 1838 tas klokkene ned, fordi tårnet er falleferdig.

Nåværende kirke ble bygd i 1843 på ny tomt. Etter at den nye kirken var bygd, ble den gamle solgt til sogneprest Normann som brukte tømmeret fra kirkeskipet til å bygge større fjøs og naust på prestegården, samt møllehus i Prestelva i 1844/45. Dessverre fulgte det meste av det gamle inventaret med på kjøpet, og presten var ikke så nøye på det; en minnetavle over en avdød ble brukt til fjøsdør, mens kirkeskap og trefigurer av helgener ble lagret i naustet og deretter brent. Dette til stor irritasjon for Augustinus Sellevold, daværende ordfører.

Bjørnskinn: Det kom tidlig kirke i Bjørnskinn, kanskje før svartedauden. Det har vært kirke tidligere ved den gamle kirkegården i Bjørnskinn. Ifølge "Reformatsen" var der et korshus/kapell i Bjørnskinn i 1589, sansynligvis bygd etter reformasjonen i 1537. Kirken stod oppfor Tømmerholman i Kjerkelia ved den gamle gravplassen. Her var da 30 bønder og 24 husmenn som søkte kirken, i alt ca 300 mennesker. Kirken ble tatt av skred ca 1724, da den ble "kullkastet" og etterpå flyttet til nåværende kirkested lengre unna fjellfoten, og satt opp på nytt. Den var kun i "måtelig" stand, og uten tårn. Den gamle kirka fra ca 1740 ble for lita, og ble revet for å gi plass til ny kirke på samme tomt. I 1830 sies det at deler av kirkemuren og kirkeporten er forfallen. Restene ble sikkert revet for å gi plass til nykirka. Ny kirke ble bygd i 1885. Uenighet om byggeplass førte til dannelse av det Lutherske frikirkesamfunn i Skjoldehamn i 1886, med ny kirke der i 1888.

#### 4.19 Andre kirkehus

- *Fornes kapell*, bygd 1965. Langkirke i tre. (Gnr 17/bnr 19, bygningsnr. 190273938).
- *Klippen i Lovika*, 1968. Bygd for baptistmenigheten. Lovik grendelag overtok bygget i 2012. (Gnr 20/bnr 49, bygningsnr. 190284271).
- *Menighetshuset* på Dverberg, -1908? Menighetshuset har et Hollenbachorgel fra 1882. Dette er et av tre godt bevarte i Norge. Albert Hollenbach bygde 27 orgler i Norge. Orglene var i samtiden kjent for å ha god kvalitet. (Gnr 27/bnr 37, bygningsnr. 190301907).
- *Skjoldehamn frikirke*, bygd 1888. Langkirke i tre. Frikirkemenigheten og kirken ble et resultat av kranglingen om hvor Bjørnskinn kirke skulle bygges. (Gnr 14/bnr 26, bygningsnr. 190272478).
- *Fristad* på Nordmela, 1918. Påbygd i 1967. Bygd for baptistmenigheten. Nordmela Vel overtok bygget i 2011. (Gnr 34/bnr 22, bygningsnr. 190290395).
- *Det Lutherske forsamlingshus* på Andenes. (Gnr 48/bnr 87, bygningsnr. 190328023).
- *Åse baptistkirke*, 1971. Den gamle kirken ble revet 1970. (Gnr 21/bnr 169, bygningsnr. 190292754).
- *Andenes baptistkirke*, 1969. (Gnr 47/bnr 15, bygningsnr. 190329593).
- *Rikets sal* på Bleik, 1988. Bygd for og av Jehovas vitner. Bygd på 2,5 dag av 150 frivillige fra hele landet. Grunnmuren var klar på forhånd. (Gnr 39/bnr 479, bygningsnr. 11377688).
- *Frelsesarmeen* på Andenes, 1908. Bygd av ungdomslaget Frydenlund. Overtatt av Frelsesarmeen 1912. (Gnr 42/bnr 7, bygningsnr. 11377076).
- *Forfjord frikirke*, 1964. Den Evangelisk Lutherske Frikirke. (Gnr 15/bnr 74, bygningsnr. 11377343).

## 4.20 Kirkegårder

Ved innføring av kristendommen i ca 1030 skulle døde begravnes på en kirkegård. Det var ikke lov å hauglegge lengre siden hauglegging var en hedensk skikk som ble forbudt. Det ble bygd kirker, og begravelser skulle foregå ved kirkene. Hov ble omgjort til kirker, eller det ble bygd, vanligvis på en storgård. Den gamle kirkegården i tilknytning til kapellet/korshuset på Stave skal visstnok være gjenbrukt hele fem ganger. Den er nå i bruk som jordbruksland.

Vi har tre middelalder kirkegårder (1537-1700) i kommunen: Andenes, Dverberg og Bjørnskinn. Disse kirkegårdene kan godt være mye eldre. Det ble anlagt park i middelalderkirkegården på Andenes. Gravmerkene/korsene ble flyttet til gjerdet, og "hullene" ble fylt igjen. Hullene viste ruiner etter gammel kirke. Fylkesmannen hadde godkjent dette arbeidet.

Kirkegårder skal behandles etter rundskriv T-3/2000: "Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø". Grunnlaget for rundskrivet er Kulturminneloven, Kirkeloven og Gravferdsloven. Gravferdsloven har krav om antall graver i forhold til befolkningen, minst 3 %. På 1950-tallet ble inngjerding av enkeltgravsteder eller familiegraver tatt bort, men finnes enda på Stave kirkegård. Alle kirkegårder skal ha formål 1700 (grav- og urnelund) i kommuneplanens arealdel (KPA).

Vi har 21 kirkegårder i kommunen. Pr. 2015 er 16 av dem i bruk:

- Andenes middelalderkirkegård (Gnr 42/bnr 1). Ute av bruk.
- Andenes nye kirkegård, med utvidelser 1940, 1965, 1981 og 2000 (1886 - ). Gjenbruk av det eldste arealet fra 2013. Port er komponert av smeden på Bleik, Sigurd Jakobsen. Den siste porten er bygd av Bjarne Olsen i smia på Bleik. Kirkegården inneholder en russegrav fra Pomortiden, av et nyfødt barn. Her ligger begravet falne fra 2.verdenskrig og fyrassistent på Fram, Peder Henriksen. (Gnr 54/bnr 2 og 4, gnr 48/bnr 16, gnr 56/bnr 24).
- Bjørnskinn middelalderkirkegård (Gnr 10/ bnr 20 og 37). Ute av bruk.
- Bjørnskinn nye kirkegård, med utvidelse (1913 - ). Utvidet vestover sist på 1980-tallet. Klokketårnet er satt opp i forbindelse med utvidelsen. Smijernsporter. (Gnr 10/ bnr 46 og 56).
- Bleik gamle kirkegård (1908 - ). Hver tidsepoke har sin plass. (Gnr 39/bnr 34).
- Bleik nye kirkegård (1950 - ). Smijernsport. (Gnr 39/bnr 34).
- Breivik kirkegård (1965 - ). (Gnr 31/bnr 24).
- Bø og Nøss kirkegård, med utvidelse (1950 - ). Kirkegården har nettinggjerder og smijernsport. (Gnr 8/bnr 41 og 42).
- Dverberg middelalderkirkegård (Gnr 27/bnr 35). Ute av bruk
- Dverberg nye kirkegård (1897 - ). Har vakker steinmur og smijernsport, samt mange vakre trær. Hele steinmuren var satt opp som nødsarbeid i 1932. Dette er den fineste kirkegården i kommunen. (Gnr 26/bnr 24).
- Fornes kirkegård, med utvidelse ( 1905 - ). Utvidet 2003, også med avkjørsel og parkering. Ligger på ei slette omrammet av grantre. (Gnr 17/bnr 38).
- Haugen kirkegård (1899 - ). Tatt i bruk 1873 eller 1899. Kirkegården har steingjerde og jordvoll. Her ligger falne fra 2.verdenskrig. (Gnr 5/bnr 13).
- Kvalshaugen kirkegård (1872-1905). Tett tilvokst med bjørk, men historielaget har ryddet skog her. Ligger mellom riksveien og sjøen, og er utstyrt med nettinggjerde. Jordhaugene på gravene er bevart. Det er noen få gravminner igjen. (Gnr 17/bnr 3). Ute av bruk.
- Nordmela kirkegård ( 1920 - ). Kirkegården har høg utnyttelsesgrad og et ødselig preg. (Gnr 34/bnr 41).
- Skjolde kirkegård, med utvidelse ( 1903 - ). Utvidet rundt 2000. Ligger i ei skogbevokst li. Det er plantet ei gullregn her. (Gnr 13/bnr 61 og 78).

- Skogvoll gamle kirkegård (1850 – 1935). Har gravminner som støpejernskors, naturstein og støpt betong. De siste er ofte ansett som mindreverdige og fjernet, men disse har også sin tid. Jordhaugene på gravene er bevart. Rundt kirkegården er det nettinggjerde. Den gamle kirkegården er i god stand med naturlig vegetasjon. (Gnr 35/bnr 9). Ute av bruk.
- Skogvoll nye kirkegård (1925 - ). Det er fortsatt hauger på gravene. Nytt gjerde ble satt opp ca 2008, samt klokketårn. Smijernsporten var ødelagt og ble tatt ned i 2014. (Gnr 35/sameie).
- Stave kirkegård (1924 eller 1935 - ). Har skrint grasdekke og er tildels lyngdekt. Har inngjerding av familiegravsted. Slikt ble for det meste tatt bort på 1950-tallet. (Gnr 36/bnr 17). ( + nedlagt middelalderkirkegård på bnr.8 og 9)
- Øygård kirkegård (1951 - ). Har naturlig vegetasjon med mye lyng. Kirkegården fikk nytt gjerde og port i 2015. (Gnr 20/bnr 3).
- Ånes og fjellgårdene kirkegård, med utvidelse ( 1947 - ). Kirkegården har en usedvanlig beliggenhet. Det ble ordnet vei og parkering ca 2010. (Gnr 23/bnr 18).
- Åse kirkegård ( 1925 - ). Utvidet ca 1980 med nytt gjerde. Klokketårnet er utenfor kirkegården, ved parkeringen. (Gnr 21/bnr 6).

Fra 1716 begynte misjoneringen blant samene. De ble pålagt å døpe barna i kirken, og å gifte seg der. Samene fortsatte likevel lenge med sine egne begravelser oppe i fjellet. Kirkebøkene vil derfor være mangelfulle angående samiske dødsfall. Samiske gravplasser finnes antakeligvis i Bjelkan (Sellevoll), Kobbedalen (Bjørnskinn) og Skavdal/Åbergsjord, samt i Lovik og Forfjord. Navnene som står i kirkebøkene vil være norske, og bare til bruk for norske sammenhenger. Det var ofte de samme navnene som gikk igjen, og prestene gav dem kallenavn i kirkeboka, for å holde dem fra hverandre. De samiske navnene, som bare hadde muntlige overleveringer, kjenner vi ikke i dag.

#### 4.21 Pilgrimsveien fra Dverberg til Stave

I eldre tid var det ifølge muntlig fortelling et katolsk kapell, en korskirke, på Stave (anlagt på Korshustofta). Det gikk en pilgrimsvei fra Dverberg til Stave. Dette er trolig den eneste pilgrimsveien nord for Trondheim. Båtene la til land ved Dverberg. Folket kom fra innlandet og sansynligvis fra Lenvik i nord til Lødingen i sør. Folk fra Saura/Ramså-området gikk over Tverrfjellet for å komme dit. Stien vises til dels enda. Korskirken bestod også etter reformasjonen i 1537, da katolsk tro og skikker skulle byttes ut med Luthersk protestantisk. Korshuset ble til slutt revet, men prestegården ble stående. Lensmann Gansmoe (1826 – 1866) kjøpte noe av prestegården og bygde til huset sitt på Myre; Lensmannstua, nå flyttet til Bygdemuseet i Risøyhamn. Det ble bygd korshus (katolsk), der folk samla seg. Det skal også ha vært katolske kirker på Fiskenes, Risøy (senere fløtta til Bjørnskinn) og Bleik.

Da den Lutherske lære ble innført ble kapellet tatt ut av bruk , men det ble ikke revet. Selv om det ikke ble avholdt katolske messer i kapellet, søkte folk hit for å be til helgenene som før. Almuen holdt fast ved den gamle tro og de tidligere sæder og skikker. Presten og andre passet på at folk hadde den rette tro, og ikke falt tilbake til pavedømmet. Stien over myrene fra Dverberg til Stave ble våket over, men da tok folk veien opp Sauradalen og over fjellet eller Småget for ikke å bli meldt for papisteri. Valfarten opphørte da kapellet ble revet. Når vites ikke, men den første Lutherske prest kom først til Andøy 130 år etter reformasjonen. Kapellet er ikke omtalt i skriftlige kilder fra samtiden, men det utelukker ikke at det kan ha stått der.

## 5. Liste over prioriterte kulturminner

Dette er en liste over alle kulturminner som vurderes til å ha en høy verneverdi, for de to valgte tema. Kriterier for utvalg er at objektene kan fortelle ei lokalhistorie som er viktig, unik eller representativ for Andøy kommune, og sier noe om kulturen og byggeskikken her hos oss. Dette er de byggene som anses mest verdifulle. Det er skrevet litt om byggene som er valgt ut, med beskrivelse og vurdering av hvert enkelt kulturminne.

Bygninger og bygningsmiljøer:

På Andenes har en registrert alle hus fra før ca 1900. I de andre kretsene har en ikke registrert de husene som er så sterkt ombygd at de ikke ligner det opprinnelige huset. Det finnes visstnok bygninger også på Andenes som er bygd før 1900, men som ikke er registrert i SEFRAK pga sterk ombygging. Altså gjelder dette til dels for hele kommunen. Bygninger som tidligere har fått tilskudd til istandsetting er: Kiilgården, Sjøgt.8, Veita, Nordkap sykkelfabrikk, Binastua, fjøser på Bleik og steinnaustet på Nordmela.

Kirker og kirkegårder:

Hva det betyr at ei kirke er listeført: Kirker bygd før 1851(Dverberg), er automatisk listeført. Kirker bygd etter 1850 er oppført på Riksantikvarens liste over særlig verneverdige kirker (Andenes og Bjørnskinn). Før alle endringer på disse kirkene, skal saken avgjøres av biskopen. I Nordland er 53 kirker listeført av Riksantikvaren.

### 5.1 "Veita" i Andenes vær:

Dette er et unikt 1800-talls bomiljø av lokalhistorisk verdi, bestående av 6 verneverdige bygninger i sentrum av Andenes. Husene representerer en verdifull dokumentasjon av den vanlige fiskerbondens livsvilkår og boforhold på denne tiden. Veita er et område nord på Rabben der gatene var trange (veit) og husene stod tett. Det bodde flere familier i hvert hus.

Området har fått hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, i nåværende KPA.



Oversiktsbilde fra Veita.

- Tella-huset: (Bakken)Huset ble opprinnelig bygd i en etasje i 1852. Bygd ut før 1920 til dagens versjon. Huset brukes i dag som galleri og butikk/resepsjon. Består av kjøkken og stue nede, samt to rom oppe. Restaurert og malt utvendig i lysegrønn farge. (Krets 19, objekt 49, gnr.56/1, bygningsnr. 190328589).



- Olaf Andreassa-huset: (Bratland) Huset er opprinnelig bygd i perioden 1800-1859 (Ca 1850). Senere ombygd ca 1925 og taket løftet, kledd med hvit eternitt. Huset er i privat eie og brukes som utleie til turister. (Krets 19, objekt 40, gnr.57/3, bygningsnr. 190328600).



- Olaf Andreassa-bua: Bua er bygd ca 1826-1895, den gamlest delen. Påbygd mot nordøst. Det finnes ei gammel grue inne i bua. Bygget er i privat eie og brukes i dag som lagringsplass. Består av et stort rom med hems, samt torvbu i tilbygget. Hele bygget er rødmalt. Sammenbygd med våningshus, objekt 41, på gnr.57/22. (Krets 19, objekt 46, gnr.57/3, bygningsnr. 190328619).



- **Hilda Sørensen-huset:** (Heimen) Bygd ca 1890. Opp igjennom tidene har det bodd mange mennesker i dette huset. Brukes i dag til utstilling i forbindelse med butikken i Tella-huset. Består av et stort rom nede, samt gang og rom oppe. Huset har tømmerkjerne. Tilbygget mot øst er bygd opp på nytt, og huset er gulmalt. (Krets 19, objekt 41, gnr.57/22, bygningsnr. 190331660).



- **Heggelund-bua:** Trolig flyttet til Veita på slutten av 1800-tallet, ca 1890. Trolig vært rorbu, og stått på "Lille Flamberget". Dette er den eneste av de gamle rorbueene som står i dag. Midtpartiet består av en tømmerkjerne, med svalgang på hver side. Restaurert ca 1990 og hvitmalt. Fikk torvtak ca 2000. Brukes til utstilling/museum. (Krets 19, objekt 42, gnr.57/36, bygningsnr. 190328627).



- **Ingolff-bua:** Dette bygget stod tidligere på "Torgbakken", trolig røstet mot sjøen, og med god utsikt til kanalen. Ingolf Nicolaisen kjøpte bua og flyttet den hit på slutten av 1930-tallet. Kortveggen bærer preg av å ha vært brukt som oppslagstavle. Består av et rom med hems. Brukes som lagerplass. Restaurert og rødmalt. Nylig skiftet panel på vestveggen. (Krets 19, objekt 50, gnr.56/1, bygningsnr. 190328597).



## 5.2 "Kiilgården" – et levende kulturhus:

**Kiilgården** : (Lille Flamberget) Sveitservilla bygd i 1897 av handelsmann Jens Anthon Hallen Kiil. Bygget har fått navn etter byggherren som var 50 år da huset stod ferdig. Det var et spesielt luksuriøst og påkostet hus for sin tid. Stuene er vakkert dekorert på vegger og i tak. Huset hadde alle rettigheter, og det har vært avholdt rettssaker og fylkestingsmøter i Kiilgården. Huset kom opprinnelig fra Kvæfjord, og ble reist på Flambergodden. Det var ved gjenreisningen at huset fikk de overdådige og påkostede utsmykningene. Bygget var gjestgiveri/pensjonat i 1930-årene og selskapslokale. Sigurd Rydning overtok i 1932 og drev fram til 1965. Tyskerne rekvirerte store deler av Kiilgården i 1943 for ortskommandant Zhorn. (Krets 19, objekt 54, gnr.41/66, bygningsnr. 190327329).

Andøy kommune overtok huset i 1985. Det ble brukt mange år på å restaurere bygget, med tilskudd fra Nordland fylke, samt mye dugnad. Restaureringen var ferdig høsten 1989. Konservator Heinz Kusch avdekket og satte i stand de flotte takmaleriene. Restaureringen foregikk parallelt med nabobygget Postekspedisjonen, som nå brukes av ungdomsklubben. Etter restaureringen har Kiilgården vært Andøy kommune sin finstue, og brukt til arrangementer, små og store sammenkomster, selskapelighet og utleie. Bygget eies nå av Kiilgården stiftelse, siden mai 2013. I tilknytning til sveitservillaen står der et **stabbur** (objekt 56, bygningsnr. 190327337), som ble bygd noen år senere.



### 5.3 Sjøgata mot fyret:

Sjøgata 8 er sammen med nabohuset Sjøgata 10, et meget karakteristisk hus i "by"bildet. Det er et av få steder i sentrum der en kan snakke om at hus danner en sammenhengende gatevegg i form, størrelse og detaljering. Vestover mot fyret står også "Fiskekroken" og "Polarmuseet", som er interessante gamle bygninger. På andre siden av "gata" er det to nyere bygninger som har betydning for gatebildet og strukturen. Dette er en forretningsgård i sveitserstil fra ca 1920, og et murbygg fra ca 1950 brukt som bokhandel. Begge byggene virker forholdsvis opprinnelige i eksteriøret. Disse byggene utgjør i dag deler av et forretningsmiljø som en gang var.

Det foreslås at området får hensynssone 570 - Bevaring kulturmiljø, ved rullering av kommuneplanens arealdel (KPA).



*Utsikt østover fra Kiilgården.*



*Utsikt vestover mot Kiilgården og fyret.*

- Sjøgata 8-10: (Garmo) Bygd mellom 1885-1906, mest sannsynlig mellom 1890-1900. Trolig bygd som rorbu. Var brukt som bolig for Havnevesenets folk under arbeidet med bygging av moloen, fram til 1906. Bygget fikk mansardtak ca 1915, samtidig som det ble utgravd kjeller. Mansardtak ble bygd fordi bygningsmyndighetene ikke tillot toetasjes fasade. Det er et typisk bygg for perioden. Det er nå under restaurering. Sefrak-registrert. (Krets 19, objekt 52, gnr.42/13, bygningsnr. 190327566).





- *Sjøgata 4-6*: Trolig opprinnelig rorbu. Bygd i en etasje med loft uten vinduer. Taket ombygd i 1918. Brukt som poståpneri, og fra ca 1950 til 1965 som kafe. Nå restaurert og brukt til bolighus, fra ca 1990. (Krets 19, objekt 53, gnr.42/14, bygningsnr. 190327558).



- *Kiilgården*: Se eget avsnitt ovenfor, pk. 4.2.
- *Fiskekroken*: (Kroken) Sveitservilla, bygd ca 1912. Fra ca 1970 til 2000 var bygningen velferdsklubb og kafe for fiskerne. Fiskebruket overtok bygget i 2004, og det er nå hybler for tilreisende fiskere. Ikke Sefrak-registrert. (Gnr.41/11, bygningsnr. 190327183).



- *Polarmuseet*: (Solvold) Bygd ca 1900 under moloarbeidene, som ingeniør-bolig. Senere brukt som legekantor og bolig (doktorgården). Museum fra 1967. Har utstillinger som forteller om livet til ekspedisjonsmedlemmer og fangstmenn i polare strøk. (Krets 19, objekt 59, gnr.41/9, bygningsnr. 190327159).



## 5.4 Postekspedisjonen og Overgårdbrygga:

Overgårdbrygga: Den opprinnelige Kiilbrygga er borte for lenge siden. I 1992 ble Overgårdbrygga flyttet fra Trondhjemsbukta, og fikk tilbake sin opprinnelige tilknytning til havet. Kiilbrygga stod på et bolverk, et fundament der noe av trematerialet var hentet fra en 200 år gammel jekt. Jekteoppsettet lå innerst i denne bukta. Bolverket er det samme i dag. Kiilbrygga ble revet fordi Forsvaret skulle bygge boliger der, men det ble ikke noe av.

Andres Christian (Pedersen) Overgaard (f.1862), etablerte i 1887 egen forretning. Det var mottak og tilvirking av fisk, samt eksport, trandamperi og kolonialhandel. Overgårdbrygga er bygd før 1900, og ble senere flyttet til Rabben. Brygga var opprinnelig fiskebruk og trandamperi. Brygga har i andre etasje port mot sjøsiden, med overbygd heisebom. Dette er trolig den eneste brygga av sitt slag som er igjen i Andøy. Brygga brukes i dag som lager. (Krets 19, objekt 45, gnr.41/1, bygningsnr. 190327302).

Postekspedisjonen: Når "lokalen" kom, møtte folk opp på steinkaia foran postekspedisjonen for å ta i mot post og varer. Størstedelen av huset er bygd mellom 1825-1875, og dets hovedform og detaljering er fra ca 1900. Restaurert ca 1990. Bygget brukes i dag av ungdomsklubben Disco Duck. Bygget hadde et omfattende vedlikehold i 2014, og ble oppgradert for å tilfredstille brannvernforskriftene. Vurderingen var at det er viktig at bygget er i bruk, for å kunne ta vare på det. (Krets 19, objekt 57, gnr.41/1, bygningsnr. 190327310).

Har fått hensynssone 570 - Bevaring kulturmiljø, i nåværende KPA.



*Postekspedisjonen og Overgårdbrygga i 2011.*

## 5.5 Fyret med fyrhusene:

Den første fyrmesteren var Sivert Regnor With. Han kom til Andenes med ei jekt, inkludert familie og innbo. Han var far til Richard With, som ble kjent som hurtigrutens far. Området har fått hensynssone 730 – Båndlegging etter lov om kulturminner, i nåværende KPA.



Forvalterboligen, Andenes Fyr og Russebua.

**Fyret:** (Andenes Fyr) I 1857 tok den danske fyreksperten La Maire fatt på byggingen av fyret. Stortinget hadde i forkant vedtatt å bevilge penger til arbeidet. Fyret er bygd med tårn i støpejern, og foret med 90.000 murstein. Innvendig har fyret 148 trappetrinn. Det har en lysvidde på 17,8 nautiske mil, og kostet i overkant av kroner 200.000 å bygge. Jerntårnet ble levert fra Marinens verft i Horten, og lyktheuset fra Nes jernverk på Hadeland. Fyrapparatet kom fra Paris. Trematerialene kom som rundtømmer fra Målselv, og ble hogd til etter behov. Fyret er 40m høgt, og omkrets ved sokkelen er 27m. Det ble tent første gang i 1859. Om sommeren er fyret avslått, mellom 26/4 – 10/8. Monogrammet over inngangen har årstallet 1856. Fyret er et kjent landemerke på kysten, og det mest karakteristiske byggverket på Andenes med stor orienteringsverdi. Andenes Fyr ligger i et vakkert naturområde ved den eldste moloen og har god utsikt over nordspissen av Andøya. Ferdig automatisert i 1978. Andenes Fyr er i dag en aktiv navigasjonsinstallasjon, og tårnet brukes også som mast for plassering av kommunikasjonsantenner. Kystverket Nordland har avtaler med bl.a. Museum Nord om bruk av tårnet. Tårnet ble totalrenovert i 2015, da alle utvendige flater ble malt og det ble skiftet dør og vinduer. Andenes Fyrstasjon, med maskinhuset og et område rundt, ble fredet i 1998. Fyrhusene er ikke fredet. (Krets 19, objekt 63, gnr.41/2, bygningsnr. 190327078).

**Forvalterbolig:** Til fyranlegget hørte forvalterboligen med rom for fyrassistentene. Seks statsloser gjorde tjeneste i fyret og tjente 100 specidaler i året. Det var dårlig betaling og i 1865 søkte alle losene avskjed for å tjene som los på skip forbi Andenes. Skipstrafikken tok seg opp som følge av at fyret kom på plass. Bygd ca 1856-1857, samtidig med fyret. Bygningen var fyrvokterbolig til 1974. Det ble oppbygd ark da også fyrbetjent skulle bo i huset, omkring 1900. Dette er en uvanlig hustype på Andenes. Er nå i privat eie og brukes til bolig. Restaurert ca 1987. (Krets 19, objekt 61, gnr.41/46, bygningsnr. 190327140).

**Russebua:** Opprinnelig fjøs for fyrvokteren. Bygd samtidig med fyret, 1856. Det var russekontor i ene enden av fjøset under pomorhandelen inntil 1917. Restaurert ca 1990, og ombygd til bolig, med

opplett på sjøsiden. Brukes nå som bolig el. utleiehytte. Uvanlig hustype på Andenes med store, bratte takflater og stor husbredde. Bygningen er av samme form som våningshuset, objekt 61. I privat eie fra 1987. Gjødsekkjellerens steinmur er bevart, og formen på huset. Interiør og eksteriør er endret mye, men bygget har en historie. (Krets 19, objekt 62, gnr.41/46, bygningsnr. 190327124).

## 5.6 Vikan:

Området består av 9-10 gamle bygg på østsiden av Andenes, som er et typisk boligmiljø for fiskere på 1800-tallet. Området ble kalt Skippergata sist på 1800-tallet. Det var nok en grunn for kallenavnet. Vikan mot Vikanberget var bebodd av husmenn rundt 1870-1880.

G.Brudvik registrerte i SEFRAK i 1975, og han omtaler området slik: "Vikan består av 6-7 hus i en klynge, og danner et intimt, gressdekt gaterom omkring veien/stien som slynger seg mellom husene. 6 av husene er meget enhetlig i form, størrelse og materialer. Her kan en snakke om et bevaringsverdig miljø". Det plenbevokste gaterommet er nå en gruset vei, men den fine husgruppen skiller seg fortsatt positivt ut i området. De seks viktigste husene i Vikan er Roligheten, Hansebakken, Larsbakken, Kristiansten, Fredheim og Søbakken.

Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



Oversiktsbilde fra Vikan i 2009...



og fra 2016.

- **Roligheten**: Bolig bygd 1892. Huset er ikke forandret fra det opprinnelige utseendet, bortsett fra takteking og vinduer. Bygget danner "fondvegg" i husgruppen, og er en viktig del av denne. Kanskje det mest særpregede av alle husene i denne gruppen, fordi det er lite forandret, og har små, fine, opprinnelige dimensjoner. Mesteparten av bygningen har tømmervegger med liggende panel utvendig. Det er kjeller under hele bygget, med opprinnelig tørr steinmur. Godt vedlikeholdt. Nylig skiftet til vinduer uten sprosser, og satt opp levegg mot sør. Byggherre var funksjonær Andreas Olai Pedersen, fra Bleik. Bebodd av privat eier. (Krets 19, objekt 12, gnr. 59/17, bygningsnr. 190316998). Johannes Dahlsgt. 11.



- Hansebakken: Bygd ca 1890. Tilbygd og ombygd 1945. Det er tømmer i den eldste delen, og bindingsverk i tilbygget. Bygget har kjeller under den eldste delen og støpt grunnmur. Byggherre var Hans Kristian Hansen. Godt vedlikeholdt. Bebodd av privat eier. (Krets 19, objekt 13, gnr. 59/10, bygningsnr. 190315568). Johannes Dahlsgt. 9A.



- Uthus: Uthus til hus, objekt 13, Hansebakken. Bygget av russetømmer ca 1900. Byggherre var Hans Kristian Hansen. Dette var tidligere fjøs og torvlager. Bygget står på pusset mur og er brukbart vedlikeholdt. (Krets 19, objekt 25, gnr. 59/10, bygningsnr. 190315541). Johs. Dahlsgate 9.



- Larsbakken: Bygd ca 1897. Hevet 1947. Ytterveggene er av lafteplank med utvendig stående panel. Byggherre Johannes Larsen, fra Sogn. Godt vedlikeholdt. Bebodd av privat eier. Huset er en del av gruppen som danner miljø i det som kalles Skippergata. Taket har nylig fått nytt utseende over inngangspartiet ca 2014. (Krets 19, objekt 11, gnr. 59/9, bygningsnr. 190315533). Johannes Dahlsgt. 9B.



- Fredheim: Bygd 1885. Byggherre Søren Strand. Har fått et stort påbygg på sjøsiden ca 2000, men det opprinnelige bygget er ikke endret stort. Bygget har grunnmur av stein og delvis potetkjeller. Vegger er bygd av laftet tømmer. Huset ble laftet opp av furu i Salangen, merket der og ført opp her etterpå. (Krets 19, objekt 4, gnr. 59/6, bygningsnr. 190330672). Håreksgt. 18B.



- Søbakken: Bygd 1883. Huset har pusset tørrmur med kjeller under en del av bygget, og vegger i lafteplank med utvendig stående panel. Byggherre var Rasmus Strand, bror til Søren Strand (Fredheim). Huset var restaurert ca 2000. Det er skiftet vinduer og de nye er noe endret. Opprinnelig utseende. Bygget har nylig fått en veranda mot veien, og et bislag på baksiden. Privat eier, Tromsø. Tilhører husgruppen på 5-6 hus omtalt tidligere. (Krets 19, objekt 8, gnr. 59/5, bygningsnr. 190315576). Håreksgt. 18D. Uthus på eiendommen, objekt 9, er revet. Det er satt opp ei lita bu av lafteplanken fra fjøsdelen.



- **Myrvoll:** Bygd 1896. Byggherre var Gerhardt Andreas Olsen, fra Øksnes, som var snekker og fisker. Bygd i laftet tømmer. Har fått støpt grunnmur, var opprinnelig steinmur. Huset flyttet ca 1965 innen eiendommen ca 15m. Restaurert og har fått nye vinduer som passer bedre til huset, samt litt snekkerleder. Privat eier. Huset er utleid. Huset er ikke direkte en del av husgruppen som danner et eget miljø omkring Skippergata, men er velholdt og har opprinnelig form.(Krets 19, objekt 23, gnr. 58/41, bygningsnr. 190316971). Johs. Dahls gate 7.



- **Blikkenslagerverksted:** Opprinnelig baptistenes menighetshus "Elim". Bygd 1888. En del ombygd innvendig ved omgjøring til blikkenslagerverksted. Har tømmervegger med utvendig liggende panel, og upusset steinmur med mørtel. Pene fasader. Godt vedlikeholdt. Har fortsatt sitt opprinnelige utseende, unntatt et lite tilbygd lager. Har en viss sammenheng med husgruppen i Vikan. Bygningen har nettopp fått nytt tak, muren er pusset og veggene malt. (Krets 19, objekt 20, gnr. 58/3, bygningsnr. 190317013).JohsDahls gate 8.



## 5.7 "Mella"gården, Gamle Bleik:

Har fått hensynssone 730 – Båndlegging etter lov om kulturminner, i nåværende KPA. Denne bebyggelsen står oppå gårdshaugen og inneholder mange Sefrak-registrerte bygninger. Vi har valgt ut et hus som vi synes er spesielt interessant:

Aslaug Meldahls hus: (Rabben Østre) Huset er bygd i 1874 av tømmer fra Målselv. Tømmeret kom på åpen båt, og ble bært på ryggen opp fra sjøen. Byggherre var Mikal Olai Madsen (død i 1945 – 94 år gammel). Det har vært skomakerverksted og butikk i bygget. Dette antas å være det eldste huset som står i dag på Bleik. De andre bygningene på tunet er også veldig gamle. Her er en vakker fjøs (objekt 41), og et uthus (objekt 40), sammenbygd med fjøset. Gårdsveien 55. Huset er forholdsvis uendret, men trenger vedlikehold/renovering. Det er nå et ubebodd bolighus i privat eie. Eierne ønsker å sette huset i stand. (Krets 18, objekt 39, gnr.39/25, bygningsnr. 190304876). Ved graving i veien i forbindelse med legging av kabel høsten 2015, ble det avdekket en gammel mur i forkant av huset.



## 5.8 Gårdsveien, "Landsbyen Bleik":

Har fått hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, i nåværende KPA. Formålet er å bevare et helhetlig kulturmiljø. Hele den eldre bebyggelsen på Bleik er oppbygd med struktur av en landsby, der husene ligger langs veien med de fleste fjøsene bakom husene. "Fiskerbonden" bodde her, der kvinnene hadde hånd om dyra og hjemmet, mens mennene drifta havet. Om sommeren var det felles innsats for mat- og forberging. Den tette strukturen gjorde at det var snart å få hjelp når noe stod på, som berging av liv, båter og bruk. Vi har valgt et av husene som er godt tatt vare på:

Binastua: (Toften Søndre) Bygd ca 1875. Byggherre var Ole Anton Madsen. Åpen for allmenheten; brukes som kafe på sommeren og i førjulstiden. Har intakt interiør; tapet, møbler og bilder på veggen. Det er håndmalt dekor på strielerretstapet i stua, trolig malt 1900. Interiøret er lite forandret. Bygningen er i privat eie. Under pomorhandel-tiden skal det ha bodd en russer i bislaget. Fine proporsjoner på bygget. Huset er bygd i laftet tømmer og har jordkjeller under kjøkkenet. Restaurert i 1994 da det ble satt inn autentiske vinduer, skifta tak og noe bordkle. Bislaget ble revet. (Krets 18, objekt 1, gnr.39/33, bygningsnr. 190305538).





## 5.9 Benjaminsen-gården i Risøyhamn:

Området består av tunet for handelsgården, samt gammelbutikken og handel- og høgbrygga. 5 bygg, derav 4 Sefrak-registrert. Alle byggene er i privat eie. Fjøset ligger langt unna, på oversiden av veien. Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.

- Hovedhuset: Opprinnelig var bygningen gjestgiveri, handels- og bolighus, nå bolig. Bygd mellom 1775-1790 av Schøllerfamilien. Den eldste, midterste delen skal være fra 1705-15. Påbygd av Thorleiv Benjaminsen i 1930; fløyer og sval. Tilbyggene kler huset. Det har trolig vært handelshus og gjestgiveri med brennvinsutsalg helt tilbake til Trøndertiden på 1700-tallet. Det er funnet en kopek-mynt fra 1769 i veggen. Eiere bakover i tid har vært Nagel, With, Paulsen, Falck, Storstrand, Stoltenberg og Schøller. Huset med tunet er sjeldent og vakkert. Huset har fått nytt tak, og er godt holdt vedlike. Det er lagt nye gulv i 1.etg. De fleste vinduene er fornyet, og det er isolert innvendig. Det er også modernisert med bad og WC. (Krets 3, objekt 1, gnr.9/131, bygningsnr. 190282171).



- Stabbur: Bygd 1905. Sammenbygd med vaskebu, som ble flyttet hit. Bygget var opprinnelig stabbur og grønnsak/matkjeller. Nå er det uthus og lager. Bygningen har fått nytt tak. Byggherre var Thorleiv Benjaminsen. (Krets 3, objekt 2, gnr.9/131, bygningsnr. 190282139).



- Gammelbutikken: Bygd ca 1880. Byggherre var Even Falck. Ombygd 1912 i vinkel, av Thorvald Benjaminsen. Forretningens interiør er lite endret siden 1912. Autentiske vinduer og kledning. Morsomt klenodium og brukbart vedlikeholdt. (Krets 3, objekt 3, gnr.9/132, bygningsnr. 190282163).



- **Brygge:** Bygd ca 1880. Sammenbygd med sjøhus i rekke. Opprinnelig funksjon var fiskekjøp og varelager. I dag er det brukt som lager. Inngang gjennom tilbygd sjøhus. (Krets 3, objekt 4, gnr.9/132, bygningsnr. 190282201).



- **Høggbrygge:** Ukjent byggeår, ca 1910. Bygd i 3 etasjer på pillarer. Losseluker mot øst, mot sjøen. Dårlig vedlikeholdt, men det er nylig gjort et arbeid for å berge den. Ikke Sefrak-registrert. (Gnr.9/132, bygningsnr. 190282198).



- **Fjøs:** Ukjent byggeår, ca 1910. Tørrmur i fjøsdelen. To arker på begge sider. Dårlig vedlikeholdt, men nylig malt utvendig. Stort bygg. Del av Benjaminsen-gården, men ligger utenfor tunet. Ikke Sefrak-registrert. (Gnr.9/1, bygningsnr. 190282112).



### 5.10 Båtbyggeri, Risøyhamn:

De fleste Nordlandsbåtene som var klipperbaug, ble produsert i Rana og Saltdalen, og ble kjøpt av fiskerne på Stokmarknesmarkedet. Fra ca 1900 gikk man over til dekkede sneseilere.

Håkon Aronsen og fangstmannen Daniel Nøis startet i 1907 båtbyggeri i Risøyhamn. Første båt var en 24 fots skøyte. Nøis sluttet etter et par år. På 30 år (1907-1937), bygde Aronsen ca 130 skøyter. Det ble bygd slipp i 1929-30. Det er to bygninger i sørenden av Benjaminsen-gården, som har vært brukt til båtbyggeri. Begge bygg er i privat eie. Inngår i foreslått hensynssone 570 – bevaring kulturmiljø.

- Naust/sjøhus: (Håkonsrud & Båtb.) Bygd 1896. Har tilhørt Fyrvesenet ei tid. Står ubrukt. (Krets 3, objekt 5, gnr.9/10, bygningsnr. 190282368).
- Slip og mekanisk verksted: Ukjent byggeår, ca 1907. Bygd i to etasjer med mange vinkler og utstikk. Mansardtak mot nord. Et merkelig bygg. (Krets 3, objekt 11, gnr.9/37, bygningsnr. 190282333).



*Naustet helt til venstre i bildet, og verksted til høyre.*

### 5.11 Museumstunet:

Museumstunet i Risøyhamn eies av kommunen, og består av to "opprinnelige" bygg, samt to som er flyttet hit. Det siste, naustet, er bygd på stedet i senere tid ca 1970, for å huse en gammel båt. Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.

- Andøymuseet: Tidligere lensmannsgård på Dverberg. Flyttet til Risøyhamn på 1960-tallet. Østre del ble bygd på Stave 1700-1740. Flyttet til Dverberg ca 1800. Vestre del tilbygd ca 1825. Det fortelles at den gamle delen som lensmannen hentet fra Stave, var fra den tidligere prestegården der. Usikkert om denne delen ble med til Risøyhamn. Ved siste flytting ble det laget ny mur. Bygget er nå uten ildsted og piper. Huset brukes som museum og her står en fotoutstilling fra åpning av Risøyrenna. Her er også gammelt inventar fra Bjørnskinn kirke. (Krets 3, objekt 6, gnr.9/163, bygningsnr. 190282910).



- Nilsenstua: (Hamarøy) Opprinnelig våning på bruk nr.6. Bygd før 1900 og flyttet hit fra Svindalen ca 1920. Ble pusset opp i 1984, og ble en del av museumsanlegget. Det ble foretatt omfattende utvendig vedlikehold for et par år siden (2011). Det ble lagt ny kledning på tre vegger. Østveggen har stående kledning bevart. Det ble satt inn nye dører og vindskier. Huset er noe ombygd innvendig, men mye er bevart. (Krets 3, objekt 7, gnr.9/168, bygningsnr. 190282945).



- Børrvågstua: Bygd før 1900. Flyttet hit til museet fra Børrvågen. Bygget uten grunnmur, bare med stein i hjørnene. Huset har fått ny steinmur og torvtak, og er et fint eksempel på et Nordlandshus. (Krets 3, objekt 8, gnr.9/163, bygningsnr. 190282937).



- **Fjøs:** Opprinnelig bygning på eiendommen. Tilhørte Nilsenstua. Ukjent byggeår, ca 1920. Bygget har en liten fjøsdel i tørrmur, høylåve og utedo. Et godt eksempel på fjøs på et småbruk med få dyr. Ikke Sefrak-registrert. (Gnr.9/163, bygningsnr. 190282929).



- **Naust:** Bygd på stedet ca 1970, for å huse en gammel båt gitt til museet. Ikke Sefrak-registrert. (Gnr.9/163, bygningsnr. 190282902).



## 5.12 Lockert/Pettersen-gården, Skjoldehamn:

Olaus Lockert kom til Skjoldehamn i 1845-50. Skjoldehamn tilhører gården Gavlen. Han trappet ned etter 1860 og reiste mye. Firmaet ble drevet videre av sønnen Hans Lockert og svigersønnen Paul Paulsen. Petra Lockert og Benjamin Pettersen gifta seg, og overtok gården av Hans Lockert (far til Petra). Benjamin kom til Skjoldehamn som huslærer, og gifta seg med eldste datter i huset. Han var

husmannssønn fra Nord-Trøndelag. Han ble handelsfullmektig og deretter kompanjong. Benjamin kjøpte Skjoldehamn i 1884, og fikk hand om hele handelsstedet. På 1890-tallet gikk han inn i politikken. Da Risøyrenna åpna i 1922, ble gården solgt til sønnen Trygve og kona Gunnlaug Eriksen, som hadde drevet i fire år allerede. Trygve ble også politiker. Gården består av fem bygg. Alle bygningene er brukbart bevart og danner et tun. Private eiere.

Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.

- *Gamle Våningshus:* Opprinnelig bygd som bolig for handelsmannen i 1855. Byggherre var Hans Lockert. Bygning i 2,5 etasje. Danner tun med brygge og nyere våningshus. Har mange vindustyper. Dette er det fineste av de to husene. Brukes som sommerhus. Dette bygget har forskjellig eier fra de andre fire objektene. (Krets 6, objekt 4, gnr.14/39, bygningsnr. 190272524). Fradelt fra bnr.1 i 1987.



- *Brygge:* Bygd ca 1880. Byggherre var Hans Lockert. Dette var handelsbrygge, forretning, lager, ekspedisjon, kontor og post. Gamle kaier er falt i ruin og muren har fått skader. Dette er eneste brygga på Andøya i to etasjer som er godt bevart. Brygga er ikke i bruk. (Krets 6, objekt 5, gnr.14/40, bygningsnr. 190272486).



- *Nye Våningshus:* Bygd ca 1880 i 2,5 etasje. Byggherre antas å være Hans Lockert. Bygget har et horisontalt bånd mellom 1. og 2.etg. på sjøsiden. Flere typer vindu og omramminger virker rotete og tilfeldig. Ubebodd sommerhus. (Krets 6, objekt 6, gnr.14/40, bygningsnr. 190272494).



- **Bårstue:** Opprinnelig bårstue og bakeri. Bygd ca 1850. Byggherre var Hans Lockert. Bygget har tørr steinmur og ½ kjeller. Muren trenger en snarlig reparasjon. Fint bygg som burde få nytt torvtak. Bårstua danner et privat tun med våning 2 og uthuset. (Krets 6, objekt 7, gnr.14/40, bygningsnr. 190272508).



- **Uthus:** Bygd som bryggerhus, bu, stabbur og brenselbod ca 1850. Byggherre var Hans Lockert. Bygget har delvis tørr steinmur. Påbygd en naustdel i sørenden ca 1993. (Krets 6, objekt 8, gnr.14/40, bygningsnr. 190272516).



### 5.13 Sykkelfabrikk og lysverk, Myre:

Det første herred/kommunestyret gjorde vedtak i 1839 om at det skulle bygges vei mellom Risøyhamn og Andenes. På begynnelsen av 1870-tallet var det kommet bru over de fleste elvene. Uten bevilgninger var det umulig å få veibyggingen i gang. I 1887 gjorde herredsstyret vedtak om at det skulle bygges veier med distriktstilskudd, med vedtatt veiplan i 1898. Dette var et økonomisk storløft. Veiarbeidet startet i 1899, og i 1910 stod veien mellom Risøyhamn og Andenes ferdig. Neste ut var vei mellom Andenes og Bleik, påbegynt 1911 og ferdig 1918. Deretter kom de etter tur, med siste vei ferdig bygd i 1938. Ferdigbygde veier skapte liv. Nå ville flest mulig ha det moderne fremkomstmidlet sykkel. Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.

- **Sykkelfabrikken:** "Cykkelfabrikken Nordkap" ble startet i 1901 av Ulrik Dahle. Han laget sykler, og innførte også ferdige sørfra. Dahles sykkelfabrikat fikk bronsemedalje i Harstad i 1911, og sølvmedalje i Bodø i 1926. Det er ikke satt sammen noen sykler i fabrikken siden 1955. Dahle kjøpte i 1913 en 7-setersbil fra Oslo, fabrikkert i Breslau, Tyskland. Dette var den første bilen i Nord-Norge. I 1938 var det 50 biler på Andøya. Huset var opprinnelig et forsamlingslokale for ei religiøs sekt. Bygd ca 1895. Ulrik Dahle overtok bygget og startet sykkelverksted og forretning. Syklene ble laget av innkjøpte rørdeler. Sykkelverkstedet (fabrikken) ble tilbygd ca 1909, på baksiden av huset. Den sammenbygde sørlige boligdelen står på eget bnr.258. Bygget har fuget gråsteinsmur, og kjeller under del av bygget. Hele boligmassen er i dårlig stand. Innvendig skal interiøret fra sykkelfabrikken være bevart. Fabrikken hadde eget forniklingsanlegg som kanskje fortsatt er intakt. Det ble solgt sykler fra forretningen til utpå 1970-tallet. Huset er interessant pga virksomheten som har pågått her. Fylkeskommunen startet verningsprosess i 2014. (Krets 13, objekt 9, gnr.26/60, bygningsnr. 190300056).
- **Lysverket:** Elektrisitetsverket ble startet i 1916, med 16 abonnenter. Nå er det bare batterihuset som står igjen. Lysverket var vindmølledrevet, med reservemotor til bruk i vindstille. Vindmølleanlegget kom fra Danmark. Det hadde en effekt på 10 kW og et vingspenn på 12 m. Overskuddsstrøm ble lagret på 120 akkumulatører. Mølla var alltid godt forankret med sterke tau nede i møllehuset, men det hendte at den kunne rive seg løs ved plutselig sterk vind. Da durte den av gårde som om det var jordskjelv. Når mølla stoppet ved dårlig vind, ble strømmen tatt. Tyskerne var redd for sabotasje under krigen, og satte vakt ved lysverket. Lysverket gikk på aggregat 1943-46 og selve vindmølla ble revet i 1946. Mølletårnet ble revet sist på 1970-tallet. Da var det sterkt rustskadd og på tur til å falle ned. Tårnet var en stålkonstruksjon med naglede og skrudedde forbindelser. Motorhuset ble revet 1974. Med tårn og mølle på plass ville verneverdien vært meget høy. Lysverket var i drift på dieselmotor til 1952, da Lovikanlegget overtok. (Krets 13, objekt 10, gnr.26/60, bygningsnr. 190300048). 26/60, Nordkapp, ble fradelt først i 1937.



Cykkelfabrikken Nordkap



Batterihuset



### 5.14 Sveitservilla, Myre:

Signe hjem: Bygd i sveitserstil i 1907. Byggherre var Kristen Schaug Pettersen. Det var brukt arkitekt fra Oslo. Huset er av høy verneverdi pga autentisk miljø; innvendig rominndeling, utvendig fasade, vinduer etc. Huset er brukbart vedlikeholdt. Huset ble rekvirert av tyskerne under krigen, og ble da en del ramponert, bl.a. ble spir på gavlvegg revet vekk, brakke tilbygd karnapp etc. En del endringer ble gjort under 2. verdenskrig. Huset er i privat eie og brukes som bolig. Dette er fortsatt et nydelig hus utvendig. (Krets 13, objekt 24, gnr.26/24, bygningsnr. 190299198).  
Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



### 5.15 Prestebolig, Dverberg:

Dette er våningshuset på Dverberg prestegård. Bygd 1873. Modernisert og fått ny rominndeling i 1983. Gamle vinduer ble bestilt fra Hordaland, og årstall 1870 el. 1880 stod på dem, iflg. presten Markus Urdal. Bygget har store rom og er et kaldt hus. Huset er utleid til bolighus. Eies av Opplysningsvesenets Fond. Huset ble fradelt fra hovedgården i 1992, da landbrukseiendommen ble solgt. (Krets 13, objekt 12, gnr.27/45, bygningsnr. 190301834).  
Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



### 5.16 Gammelskolen, Åse:

Bygd ca 1894, og var opprinnelig bare et klasserom med bislag i tillegg. Ovnstod midt i rommet for å spare brensel. Flyttet rundt 1909 fra teigen "Kleftersteinen" på eiendommen "Småhaugan" gnr.21/18. Skolen ble da forlenget med lærerværelse og gang, samt fikk en 2.etg. med sal. Gammelskolen ble også flyttet da den nye skolen ble bygd (1954-56), og ble da flyttet til et hjørne av tomte, samt snudd 90 grader. Skolen fikk ny mur under, og kjelleren ble innredd til badstue, dusj og

avkledningsrom. I 1.etg. ble det skolekjøkken med gang og garderobe. Tomta ble fradelt i 1929 fra gnr.21/2, Kildebakken, til gnr.21/56, Kjelda. Bygget er eid av privat skolelag fra 2010, og er fortsatt delvis i bruk til skoleformål. Skolen har eget klekkeri for laks i kjelleren. Det er fine utskjæringer på vindskier. Bygningen har betongmur og firkantheller på taket. Taket ble renoverert i 2014. Privatskolelaget ønsker også et tilbygg til skolen. Det eksisterer fortsatt noen gamle skolepultter inne i bygget. (Krets 10, objekt 8, gnr.21/56, bygningsnr. 190292819).  
Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



### 5.17 Skole i Bjørnskin:

I 1867 ble det bygd ny skole i Bjørnskin, med "prestekammers". Byggherre var Bjørnskin herred. Nyskolen var større enn daværende kirke. Planlegging av ny kirke starta deretter. I 1880 søkte kommunestyret om kroner 4.000 til formålet. I 1882 begynte den nye skolen å bli slitt, da 15 år gammel. Den manglet maling, taket måtte tjæres og altanen istandsettes. Grunnmuren på nordre side måtte repareres, da den hadde falt ut i 5 alens lengde (3m). Dermed hadde bygget sunket ned der hvor sylden ikke hviler på mur. Ovnens var da ubrukt. Skolen ble flytta hel i 1903. Den ble da flyttet ca 100m nedover, som ved jektesett i gamle dager, til der den nå står. (Krets 4, objekt 16, gnr.10/61, bygningsnr. 190287513). Bygningen har vært brukt til skole, klokke- og lærerbolig. I 1972 ble bygget solgt og tatt i bruk som maskinstasjon. Fasaden mot gårdsplassen er endret. Bjelkelaget i halvparten av huset er fjernet, og det er støpt gulv i plan med terrenget. Opprinnelig interiør er endret. Hvis bygget settes i opprinnelig stand, vil det ha stor verdi. Bygget har vakre detaljer. Skolen fikk nye eiere i 2015, og taket er i etterkant skiftet. De nye eierne ønsker å ta vare på bygget og sette det i tilnærmet opprinnelig stand.

Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



## 5.18 Naust, Nordmela:

Steinnaust: Bygd ca 1870 i storsildtiden. Anton Persa-naustet. Det var naust for båter og båtutstyr, med egnerbu innredd ca 1910, da motorbåter ble tatt i bruk. Det fikk også ovn og skorstein. Naustet var opprinnelig del av en klynge med naust og sjøhus. Underbyggingen er delvis steinmur og delvis punktvis stein. Ytterveggene er delvis tørr natursteinsmur mot vest, og delvis stolpeverk av drivtømmer. Fasaden er stein og delvis låvepanel. Det er lagt torv og never på taket. Naustet er restaurert av privat eier for noen år siden. Det ble gitt tilskudd av Riksantikvaren i 1975 for å sette naustet i stand, da det var lekkasje i taket. Naustet har fine dimensjoner og god terrengtilpasning inntil veien, som går ut mot moloen. Eventuell tung trafikk på veien vil kunne påvirke naustet. Trolig det eneste gjenstående steinnaust i kommunen. (Krets 17, objekt 1, gnr.34/5, bygningsnr. 190290816). Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



### 5.19 Bebyggelse i Høyvika:

Hovedtunet og gårdshaugen har fått hensynssone 730 – Båndlegging etter lov om kulturminner, i eksisterende KPA. Det foreslås å utvide området med hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.

- **Hytte 1:** (Nordjord). Rødmalt hytte brukes som fritidshus. Ukjent opprinnelsesår. Opprinnelig byggemåte var slik at det lignet en rorbu, men var i bruk som våningshus. Den eldste delen kan være fra rett før 1800, eller mest sannsynlig fra ca 1845. Bygget ble revet og satt opp på nytt i 1970. I forbindelse med restaureringen ble bygget utvidet. Tømmeret er merket med romertall. Huset har private eiere som bor på Bleik. Bygget er viktig for kulturmiljøet i Høyvika. (Krets 16, objekt 16, gnr. 37/1, bygningsnr. 190297535).
- **Hytte 2:** (Sørjord). Hytta er malt gråblå, og har private eiere med tilknytning til Bleik. Ukjent byggeår, mest sannsynlig etter 1845. Opprinnelig bygd som våningshus/bolig, men brukes nå som hytte. (Krets 16, objekt 27, gnr. 37/2, bygningsnr. 190297551).



Hytte 1



Hytte 2

### 5.20 Våningshus, Lovik:

Huset ble delt i to i 1870-årene, da to brødre delte arv. Den ene fikk tomte med ½-parten av huset, med begrunnelse: "Siden den sydlige part er over hundre, får denne stå". Dermed har det vært hus på tomte fra ca 1750. Huset er et kort 1 ½ etg hus med tilbygd bislag i forlengelsen av huset. Restaurert i perioden 2002-2010. Bislaget har nytt tak. Huset har fått noen "snekkergleder" over vinduene. Huset har tørr fuget steinmur. (Krets 2, objekt 2, gnr.20/10, bygningsnr. 190283992). Det foreslås hensynssone 570 – Bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.



Bilder fra 2009.

## 5.21 Andenes kirke – listeført

Kirken er bygd i 1876 på ny tomt og innviet 30.juni 1876 av biskop F. Hvoslef. Det ble feiret i tre dager. Det var stor trengsel av folk under vigslingen og blant dem mange sesongfiskere fra lbestadtraktene. En av dem ble skubbet ned av kirketrappen i trengselen. Det kom gelender i ettetid. Kirken er en listeført langkirke. Store deler av interiøret fra den gamle kirken ble overtatt av Tromsø museum og danner grunnstammen i museets kirkesamling. Noe løsøre ble overført til den nye kirka, som barokklysekronene fra 1744 og 1750, krusifikset fra 1400-tallet, et maleri av Jond Paalsen (1669), alterutstyr, små lysestaker og dåpsfat. Det ble gitt gaver ved vigslingen, og kirken fikk to store alterstaker, vinkanne, et lite orgel og krystallkronene. I starten var det bare satt opp et kors på alteret. Før 1900 ble det samlet inn penger til maleri, og den kjente kopien av Tidemanns altertavle i Bragenes ble innkjøpt.

Den nye kirken var bekostet av Det Nordlandske Kirke- og Skolefond, som bestod av restene etter Missionskassen. Denne hadde stått for misjonering blant samene. Fondet ble fattig etter hvert, men hadde vedlikeholdsplikten. Daværende Andenes kommune var motvillig til å overta kirken, og dette ble ikke ordnet før ved 90-års-jubileet.

I desember 1902 blir tårnet skjevt i en storm. Grunnet stadige stormskader og sig i grunnen måtte kirken etter hvert støttes opp på nordsiden. Det ble gjort reparasjoner i 1913 og 1915. Kirken stod fortsatt oppstøttet i 1938, og kanskje helt til 1965. I 1907 kom det veggmonterte oljelamper, som senere ble ombygd for elektrisk lys. Før dette måtte folk ta med eget stearinlys som ble satt på benkeryggen. Dette ble ansett som ildsfarlig. Det ble innkjøpt spyttbakker for tobakkspytting, som ble anbrakt mellom benkeradene. Mellom 1907 og 1930 falt kirkesøkningen drastisk. Da var det bare konfirmasjonen igjen. Etter noen år snudde dette igjen.

Kirken var stengt for ombygging og restaurering i 1965-66. Kirka fikk nytt gulv, isolering, nytt bordkle, maling, nytt tak over kor og skipets nordside, nye sakristier og bårerom. Kirka ble rettet opp og gitt innvendig avstøing mot å velte. Orgelgalleriet ble påbygd for å gi plass til kirkeorgel. Restaureringa beløp seg til kroner 370.000. Kirka ble åpnet til 90-års-jubileet, 3.juli 1966, da med krusifikset på alteret. Den nygotiske altertavlen er flyttet til side. Nytt bårerom 1973. (Gnr 57/bnr 2, bygningsnr. 190316890).

Kirken har fått hensynssone H-570 (bevaring kulturmiljø) i kommuneplanens arealdel (KPA). Formål 1160 (offentlig og privat tjenesteyting).



## 5.22 Dverberg kirke – listeført

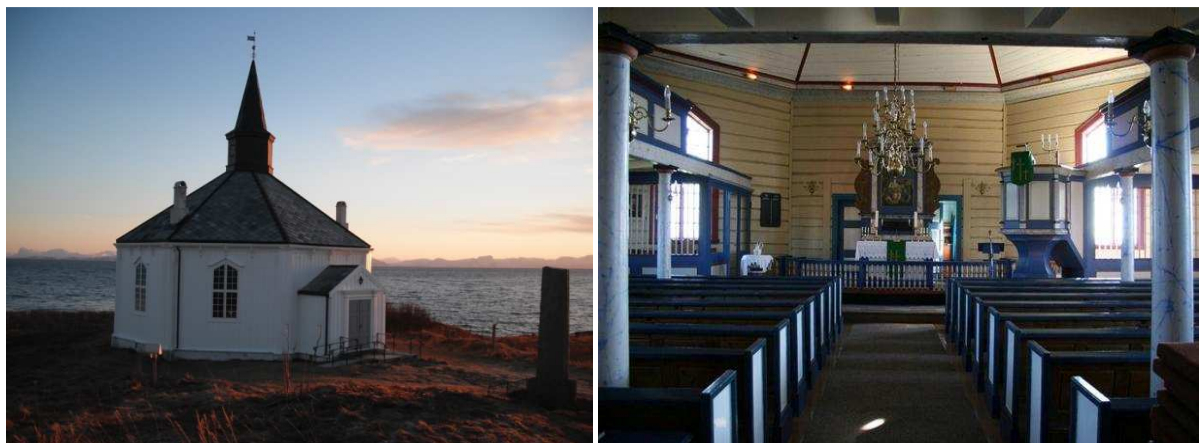
Kirken er bygd i 1843 på ny tomt på Skottberget. Kirken feiret 170 år i 2013, og er automatisk listeført. Kirken er en åttekantet tømmerkirke. Arkitekt var Christian Heinrich Grosch (1801-1865). Det mest kjente han har tegnet er universitetet i Oslo. Grosch var Norges mest betydelige arkitekt i over 20 år, og han har tegnet mange kirker. Tegningene til Dverberg kirke var ferdige i 1841. Kirka ble innvidd tirsdag 17.oktober 1843, fordi ikke alle embetsmenn rakk frem til søndagen. I 1899 ble det anskaffet to magasinovner til kirka, og en til sakristiet, samt parafinlamper. Før den tid ble en del gudstjenester innstilt pga kulde. Orgel ble innkjøpt i 1899 fra Sandnessjøen. Dette hadde tidligere stått i Alstahaug kirke.

Ei sprukken klokke ble omstøpt i 1842, og den nye kirken hadde to klokker fram til 1885, da den ene revnet. Den andre revnet ved ringingen 1.juledag i 1902. Deretter var kirka uten klokke til høsten 1904, da to nye klokker ble satt opp, og tårnet reparert av Mikal Spjelkavik (fra Ålesund). Benker ble byttet ut både 1912 og 1930. Det var meget omfattende reparasjoner av kirken i 1930, samt oppsetting av inngangsportal. Tårn og tak ble reparert. Det ble oppdaget konstruksjonsfeil i taket, eller at det var galt satt sammen. Gulvet ble forsterket og reparert, og det ble nye ovner i skipet. Interiøret ble malt om, og det ble også en utvendig omgang med malekost. Herredsstyret var misfornøyd med arbeidene som var gjort, så overtakelse av kirka skjedde ikke før 1940, og ble ikke tinglyst før 1945. Fradeling ble ikke foretatt før i 1991, og da fordi prestegården skulle selges.

Kirken ble rekvirert som bolig for den tyske okkupasjonsmakten i 1943, og 60-70 mann bodde der i to mnd. Orgelet, ovnene og parafinlampene tok stor skade av sprengfyringen med kull. Utvendig ble det en del skader etter sprenging som var gjort ved fundamentering av kanoner. I tillegg reiv de deler av steingjerdet rundt kirka, fordi det hindret operasjonene deres. Resten av gjerdet ble ramponert ved at det ble montert skyteskår.

Kirka fikk elektrisk lys i 1952, pluss utvendig flombelysning. Det kom nytt orgel i 1960, og det gamle ble plassert i menighetshuset. Det gamle orgelet som nå står i menighetshuset er et Hollenbach-orgel fra 1882. Albert Hollenbach bygde 27 orgler i Norge. Dette er et av tre godt bevarte orgler her i landet. Orgelbyggeren var kjent i sin samtid for god kvalitet. Bårehuset stod ferdig i 1985. Kirka er nymalt innvendig 2015. Innenfor kirkemuren står der en bauta over Augustinus Johannessøn Sellevold (1803-1893). Han var en vel ansett mann i sin samtid, og hadde mange verv. Han var blant annet Dverberg herreds andre ordfører i en tid da prestene var de som fikk slike verv. Han møtte også på stortinget i to perioder. (Gnr 27/bnr 55, bygningsnr. 190301923).

Kirken har fått H-570 (bevaring kulturmiljø) i KPA, og formål 1160 (offentlig og privat tjenesteyting). I januar 1967 ble Andenes skilt ut som eget prestegjeld.



### 5.23 Bjørnskinn kirke – listeført

Den nye kirka er bygd i 1885 på samme tomt som forrige kirke. Den gamle tomte ble for lita, og måtte utvides. Siste gudstjeneste i gammelkirka var 10. august 1884, og dagen etter var rivinga i gang. Da var kirka forfalt og altfor lita til menigheten. Skolen ble vigslet og brukt som kirke under byggeperioden. Ny kirke ble innviet 29. april 1885, av biskop Jacob Sverdrup Smith. Kirken er en listeført langkirke som er en modifisert gjengivelse av Bygdøy kapell. Arkitekt var Johan Kunig. Byggmester var Hans Kuning. Kirka kom under tak innen utgangen av 1884, og tårnet en av de siste dagene. Kuning forlot deretter stedet. Arbeidsformannen Martin Pedersen stod for innredningen. I mars 1885 kom to malere fra Trøndelag. De holdt på i 13 uker, og kirka var ikke ferdigmalt da den ble vigslet.

Kirka har ei altertavle fra 1742, forært av frøken Dreyer i Trondheim. I nykirka i 1885, ble altertavla forvist til sakristiet. Der stod den til i 1932. Til da hadde det vært et forgylt kors på blåsvart bunn. Altertavla er laget for ei lita kirke, og har fått ny fot og malt draperi på tømmerveggen bak. Nåværende prekestol og døpefont skal være de samme som før 1740. Døpefont fra tida 1740-1884 skal ha gått med i en brann. Det ble laget en ny døpefont av treskjærer Andreas Nilsskog i Vefsn, som ble tatt i bruk i 1933. I 1939 kom den "nye" gamle prekestolen på plass. Den hadde vært solgt for kroner 5 til Stokmarknes. Tidligere var den montert på gulvet, nå festa oppe. Midt på 1950-tallet ble det montert elektrisk lys og ovner. Da ble de to store rundovnene i kirka, samt de små i sakristiet fjerna, også murpipene. Da var det slutt på torvfyring.

Orgel kom først etter 1902, med et bedre orgel i 1936. Dette var et brukt pipeorgel fra Jørgensens orgelfabrikk i Oslo. På 1970-tallet ble det montert elektrisk pumpe, og orgelet ble overhaldt i 1980-åra. Nåværende kirke skal være den tredje kirka i Bjørnskinn. Det var strid om byggestedet før den ble bygd. Det var også ønske om Tranes og Risøyhamn. På grunn av misnøyen ble det valgt nytt sogneråd, men byggested ble ikke endret. Dette førte til et Luthersk frikirkesamfunn i Skjoldehamn i 1886. To åtringer med folk dro til Dverberg for å melde seg ut av statskirka. Det ble ny kirke ved Skjoldehamn i 1888, innenfor grensa til Gavelen. (Gnr 10/bnr 50, bygningsnr. 190286614). Kirken har ikke fått hensynssone i KPA, formål 1160. Det anbefales at kirken får hensynssone H-570 (bevaring kulturmiljø), ved rullering av KPA.



## 5.24 Skjoldehamn frikirke

Kirka ligger i Skjoldehamn og er bygd i 1888. Dette er ei langkirke i tre, med gråsteinsmur. Kirka er uten tårn. Innvendig er den enkelt dekorert, og ser ut til å fortsatt ha sine opprinnelige farger. Trappen til galleriet er ombygd og vinduene i kirka har fått nye glass. Kirkas bibel er like gammel som kirka, og er godt tatt vare på. Frikirkemenigheten og kirken ble et resultat av kranglingen om hvor Bjørnskinn kirke skulle bygges. Menigheten ble stiftet i 1886, med Hans Olsen fra Roksføy som den første pastoren. Menigheten hadde medlemmer fra både Andøy, Sortland og Øksnes, med Frikirken i Skjoldehamn som det sentrale kirkested. De første to årene holdtes gudstjenestene i et privathus. Menigheten fikk stor utbredelse i Alsvåg-området, og de fleste pastorene har bodd der. Pastoren med lengst fartstid var Arne Dahl Nilsen fra Rana, som var pastor i 29 år. (Gnr 14/bnr 26, bygningsnr. 190272478). Kirken har fått formål 1160 (Offentlig eller privat tjenesteyting) i KPA. Det anbefales at kirken får hensynssone 570 – bevaring kulturmiljø, ved rullering av KPA.





## 5.25 Andenes middelalderkirkegård

Kirkegården ligger inntil sørvestre del av gårdshaugen i Andenes sentrum. Den har rektangulær form, ca 55\*25m. Rundt kirkegården går det et ca 1m bred og 1m høg gråsteinsmur. Denne er pent murt opp og stort sett bra bevart. Steingjerdet rundt går ca 3,5m ned i jorda. I vestre ende er det en portåpning uten port. Det bør lages en enkel port med korsmotiv for å markere at det er inngangen til en kirkegård (må godkjennes av Riksantikvaren).

Kirketufta som var ca 15\*10m østvest, har blitt lagt igjen i 1964/65. Gravminnene som stod langs nordre langsida av tufta, er samlet i sørøstsida av kirkegården. I forkant av arbeidet var Tromsø museum på befarings (august 1964). Jordoverflata som var veldig tuete, ble frest opp og jevnet og deretter tilsådd med gress. Det ble også foretatt en del beplantning med trær og busker. Området klippes i dag med plenklipper og nyttes som "minnelund" og "by"park.

Kirkegården har tre fine gamle hellelignende gravsteiner som står på opprinnelig sted. Det er spor etter inskripsjoner på to av dem. Årstallet 1691 (1694 el. 1697), og bokstavene KTD kan leses på den ene. Der er også tre jernkors fra siste halvdel av 1800-tallet.

Den nye kirkegården ble tatt i bruk 1886, men det ble foretatt begravelse på den gamle så sent som i 1893. Kirkegården har vært i bruk fra 1300-tallet og gjenbrukt ca fem ganger. Det har stått fire tidligere kirker her. (Gnr 42/bnr 1). Kirkegården har fått hensynssone 730 - båndlegging etter lov om kulturminner, i KPA.

Kirkegården har fått formål 3040 (friområde) i KPA, men det skal være 1700 (grav- og urnelund), og dette må rettes ved rullering av KPA.



## 5.26 Dverberg middelalderkirkegård

Geistlige statutter vedtatt på kirkemøte i middelalderen sier at døde som tilhører sognet, skal gravlegges ved sognekirken. Gravleggelser fant derfor sted ved sognekirken på Dverberg. Det kan derfor ha vært tidlige kapeller uten kirkegårder i Risøy, Bjørnskinn, Stave, Fiskenes og Bleik. Kirkegården virker øde og forblåst med ei enslig lita bjørk ved inngangsporten i sør. Det er tydelig godt oppfylt i nordenden av kirkegården etter mange begravelser. Når en står her og ser sørover er det nesten så en hører jamringen fra hundreårene bakover i tid. Her er noen få minnesmerker; tre jernkors og en kistegrav/sarkofag av jern.

Kistegraven er etter sogneprest Hans Fredrik Angel (1816-1866). Han var visstnok en "svak karakter", og det ble misnøye med hans liv og vandel. Det gikk nedover økonomisk med ham. Det sies at han var en hyggelig og vennsæl mann på privaten. Han døde plutselig 13.mai 1866, rett før søndagens preken. Folk hadde møtt opp i kirka, men fikk vite at presten var død. Prost Dietrichson holdt en tordnende liktale, der han påstod at menighetene, spesielt hovedsognet, hadde drevet presten i døden. Tilbake rundt kista stod hustru Bodil Jørgensen og ti mindreårige barn.

Kirkegården har vært overgrodd med tromsøpalmer, men historielaget har gjort en innsats her ca 2010, for å bli kvitt ugraset. Dette må følges opp, ellers tar ugraset helt overhånd igjen. Det solide steingjerdet rundt kirkegården er i brukbar stand, men er i fare for å starte utrasing. Her er ingen port, men rester av portstolpene står fortsatt. Kirkegården har vært i bruk fra middelalderen til ca 1897. Den er ca 1920 kvm. Den gamle kirken stod rett innenfor porten.

Mange ble begravet her på begynnelsen av 1800-tallet. Det var bedrøvelige år med hunger, dyrtid og epidemier. Mange lik ble liggende på gårdene uten begravelse og kirkebøkene er mangelfulle. (Gnr 27/bnr 35). Har fått formål 1700 (grav- og urnelund) i KPA.

Det foreslås hensynssone H-730 (båndlegging etter lov om kulturminner) ved rullering av KPA.



## 5.27 Bjørnskinn middelalderkirkegård

Kirkegården har vært i bruk fra middelalder til ca 1913. Den er ca 1170 kvm. Kirkegården er sterkt forfalt. Det mangler port, og steingjerdet er delvis ødelagt. Her er mange vakre gravminner, men de er nedfalte. Det har stått ei kirke ved kirkegården, men den ble tatt av ras i 1724. Kirkegården har en vakker beliggenhet og ligger i åssiden overfor nåværende kirke, i nord-nordvest, ca 200m i luftlinje. I 1775 anbefalte biskop Bang å grave en grøft langs kirkegården, for å lede ut vatnet som fylte opp gravene før kistene kom nedi. (Gnr 10/bnr 20 og 37).

Kirkegården er ikke avmerket i kart, og står på privat eiendom. Merking i kart må rettes ved rullering av KPA. Kirkegården skal ha formål 1700 (grav- og urnelund).

Det foreslås hensynssone H-730 (båndlegging etter lov om kulturminner) ved rullering av KPA.



## 6. Handlingsprogram

Handlingsdelen skisserer hvilke tiltak som bør settes i gang, i prioritert rekkefølge, og hvilke virkemidler som kan nyttes. En handlingsplan for verneverdige bygg, for hvordan de kan brukes og tas vare på. Dette kan følges opp med tiltakslistene senere.

At et bygg er vurdert som verneverdig innebærer at det er styrket i forhold til å få ekstern støtte fra Fylkeskommunen. Bygget skal bevares og ikke rives. Endringer på bygget må vurderes i byggesaksbehandlingen i forhold til verneverdien bygget har.

Hvordan kirker, andre kirkebygg og kirkegårder skal holdes i hevd, bestemmes av rundskr. T-3/2000 (gjelder ikke private bygninger).

### 6.1 Oppfølging og tiltak

- Kulturminnesøk – Registrere om objektet er der eller ikke. Gjelder alle kulturminner. Kulturminnesøk er en kartsøketjeneste tilgjengelig for alle på internett. [www.kulturminnesok.no](http://www.kulturminnesok.no) eller [www.mittkulturminne.no](http://www.mittkulturminne.no)
- Askeladden – Føre inn det som er vurdert gjennom "temaplan for kulturminner" som verneverdig. Fyll ut det som er relevant (excelark). Askeladden er fra 2004 den offisielle databasen over alle fredede og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Tilgjengelig for saksbehandlere. <http://askeladden.ra.no/sok/>
- Gi råd og veiledning til eiere om eksterne støtteordninger (Norsk kulturminnefond/SMIL-midler) og bidra til søknadsprosesser.

Ansvar: Andøy kommune, Enhet for kultur og informasjon.

- Vurdere fritak for eiendomsskatt på verneverdige bygg.

Ansvar: Andøy kommune, Kommunestyret

- Vurdere restaurering/istandsetting av diverse objekter. Spesifisere tiltak for sikring av bygg. Viktig å sikre verdifulle bygg som er i dårlig stand.

Ansvar: Andøy kommune, Enhet for kultur og informasjon.

Vurdere:

- Oppkjøp av private objekter. Eventuell flytting av dem.
- Avklaring av bruken av enkeltminner.
- Formidling av kulturminneverdier.
- Utstilling/Vandreutstilling om kulturminner. Dette kan være noe for skolene.
- Skilting/Infotavler
- Merking av pilgrimsleden fra Dverberg til Stave. Ansvar: Andøy historielag.

### 6.2 Saksbehandlingsrutiner

I forbindelse med plan- og byggesaker må kulturminneverdiene identifiseres og erkjennes, for at de skal kunne ivaretas. Dette uavhengig av fredning eller vern. Arbeidet bygger på bruk av SEFRAK-registret og Askeladden, samt lokal kunnskap og vurderinger av kulturhistorisk og arkitektonisk verdi. Ifølge kulturminneloven (§25), er det meldeplikt for saker som gjelder byggverk oppført før 1850. Kommunen plikter å melde søknad om riving eller vesentlig endring av slike byggverk til Fylkeskommunen for faglig vurdering. Saker angående yngre bygninger bør også meldes, dersom det er grunn til å anta at det dreier seg om et viktig kulturminne.

- Lage rutiner for avklaring av vernestatus ved kommunal saksbehandling.

Ansvar: Kulturkonsulent og Byggesaksbehandler.

### 6.3 Tiltak for gamle kirkegårder

- Stoppe det generelle forfallet.
- Gjerder må repareres og settes i stand, slik at dyr og uvedkommende hindres i å ødelegge. Elektrisk nettgjerde kan eventuelt settes opp som en midlertidig løsning.
- Porter settes inn der det mangler. Nye porter må godkjennes av Riksantikvaren (se T-3/2000)
- Sikre gravminner. Nedfalte gravminner reises opp og festes forsvarlig.
- Døde trær og busker fjernes.
- Det må **ikke** foretas graving, eller sletting av gamle gravhauger.
- Sette inn benker.

Ansvar: Andøy kirkelige fellesråd.

### 6.4 Sikring ved bruk av hensynssoner i Kommuneplanens Arealdel

Foreslåtte nye hensynssoner H-570 (bevaring kulturmiljø):

- Sjøgata mot fyret, med bl.a. Kiilgården på Andenes.
- Vikan på Andenes.
- Benjaminsen-gården og båtbyggeriet i Risøyhamn.
- Benjaminsen-fjøset i Risøyhamn.
- Andøymuseet, museumstunet i Risøyhamn.
- Lockert/Pettersen-gården i Skjoldehamn.
- Sykkelfabrikk og lysverk på Myre.
- Sveitservilla på Myre.
- Prestebolig på Dverberg.
- Gammelskolen på Åse.
- Gammel skole i Bjørnskinn.
- Steinnaust på Nordmela.
- Bebyggelse i Høyvika.
- Våningshus i Lovika.
- Bjørnskinn kirke.
- Skjoldehamn frikirke.

Foreslåtte nye hensynssoner H-730 (båndlegging etter lov om kulturminner):

- Andenes middelalderkirkegård. Formål i KPA må rettes til 1700 grav- og urnelund.
- Dverberg middelalderkirkegård.
- Bjørnskinn middelalderkirkegård. Formål i KPA må rettes til 1700 grav- og urnelund.

Temaplan for kulturminner må ses i sammenheng med kommuneplanens arealdel (KPA). Sikring av bygninger gjøres ved å legge inn hensynssone bevaring av kultur/bygningsmiljø. Planen må ende opp med et grunnlag for å kunne ta det inn i KPA. Hensynssoner tas inn ved rullering av KPA. Aktuelle typer hensynssoner: H-570 – bevaring kulturmiljø, og H-730 – båndlegging etter lov om kulturminner. Hensynssoner må følges av bestemmelser som sier noe om hva som er tillatt og ikke tillat. Bestemmelser til H-570 kan være krav til bygningsmessig tilpassing til stedets tidstypiske karakter. Ansvar: Enhet for kultur og informasjon, samt Teknisk enhet.

### 6.5 Tilbakeføring til opprinnelig stand, kommunalt eide bygg

- Tella-huset i Veita skal få torvtak.
- Sørensen-huset i Veita skal få torvtak.

Kommunen kan få sysselsettingsmidler for istandsetting av kommunalt eide bygninger.

## 6.6 Virkemidler

Utfordringen er å finne de gode løsningene for hvert enkelt kulturminne, og bruke virkemidler kreativt og hensiktsmessig for å bevare det. Virkemidlene som tas i bruk for å ta vare på kulturminner er lovverk, stortingsmeldinger, planverk, økonomiske støtteordninger, formidling og tilrettelegging.

- Vurdere å innarbeide tilskudd til kulturminner i retningslinjene for tildeling av kulturmidler. En stor del av kulturminnene i Andøy er i privat eie. I utgangspunktet er det eiers ansvar å holde egne kulturminner i hevd, men kommunen kan være behjelpelig med et medskøyt som insentiv til å sette i stand bygninger.
- Ved å involvere skoleelever og/eller studenter i utvikling av et formidlingsprodukt, eller en måte å formidle kunnskap om kulturminner på, kan de få et styrket eierforhold til kulturminnene og lokalhistorien. Måten kunnskapen formidles på må tilpasses mottaker (barn, ungdom, voksne). Elevene kan være med på skjøtselstiltak av kulturminnet. Økt kunnskap og bevissthet vil på sikt bidra til at flere ser verdien i å ta vare på kulturminnene. Dette kan være et satsingsområde i den kulturelle skolesekken for grunnskolen; å øke bevisstheten om kulturminner.
- Dette er Andøy kommunes første generasjon kulturminneplan. Planen må evalueres og rulleres. Temaplan for kulturminner bør utvides med nye tema. Neste tema bør være naust og kystmiljø. Andre tema som er viktig å rette søkelyset mot er; kaier og konstruksjoner, båter, samiske og norrøne fornminner, krigsminner og bygdene som forsvant.

## 7. Temakart

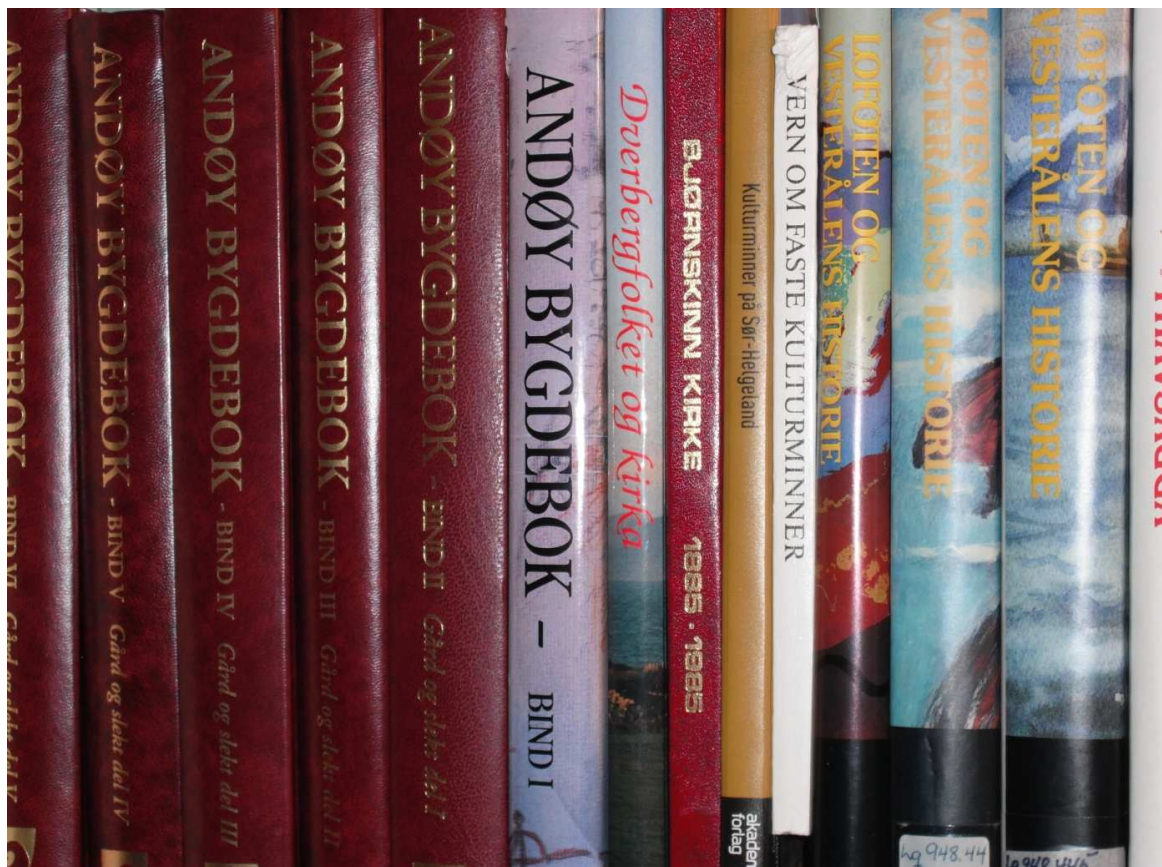
Det er foretatt kartfesting på detaljerte kart som viser kulturminnene, og hvilke områder de ligger i. Dette for å kunne finne igjen kulturminnene. Det er brukt svart/hvitt bakgrunnskart (gråsoner) og målestokk 1:5000. Kartene er lagt inn som vedlegg bakerst i kulturminneplanen. Alle kulturminnene har i teksten fått krets- og objektnummer, gnr/bnr, samt bygningsnummer. Dette for å lette igjenfinnelsen. Temakartene viser de utvalgte kulturminnene med røde sirkler, samt forslag til nye hensynssoner med røde brutte linjer.

## 8. Kilder

### 8.1 Litteratur

- Registrering av faste kulturminne i Noreg. A – Generell orientering (SEFRAK 1975)
- Registrering av hus. Kodeliste (SEFRAK 1974)(Sekretariatet for registrering av kulturminner)
- Registrering av faste kulturminner i Norge. C – kodeliste for registrering av hus (SEFRAK 1979)
- Folke – og bolig telling, 1.november 1970. 1871 Andøy (Statistisk sentralbyrå 1974)
- Vern om faste kulturminner – en samfunnsoppgave (Universitetsforlaget 1980)
- OTTAR 6-84. Byggeskikk og bygningsvern (Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum)
- Veileder. Kulturminner i kommunen. Kulturminneplan (Riksantikvaren 2013)
- Kulturminner i kommunen. Håndbok for lokal registrering (Riksantikvaren 2013)
- Veileder. Kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Plan- og bygningsloven (Riksantikvaren 2010)
- Regional kulturminneplan for Sør-Helgeland 2011 (Nordland Fylkeskommune)
- Regional kulturminneplan for Lofoten 2007 (Nordland Fylkeskommune)
- Lofoten og Vesterålens historie. Bind I – III (Kommunene i LOVE 1985, 1978, 1995)

- De er her ennå – Samisk historie i Vesterålen (Johan I. Borgos/Vesterålen kulturutvalg Vesterålmuseet 1999)
- Jubileumsskrift 1838 – 1938. Dverberg, Andenes, Bjørnskinn. (Herredene i fellesskap 1938)
- Andøy Bygdebøker. Bind I – VI (Andøy kommune 1994 – 2010)
- Bjørnskinn kirke 1885 – 1985 (Bjørnskinn menighet 1985)
- Dverbergfolket og kirka (Dverberg menighetsråd 1993) (1843 – 1993)
- Andenes kirke 1876 – 1976 (Andenes menighetsråd 1976)
- Kirkegårdene (Andøy kommune 1981)
- Bleik – en landsby ved havet (Odd Solhaug/Bleik Vel 2001)
- Haugnes – bygda som ble borte (Haugnes hus- og grunneierforening 2002)
- Børra og Børrvågen – sagn og virkelighet (Andøy kommune/Andøy historielag 2012)
- Veita i Andenes vær (Andøy kommune/Andøymuseet/Veitas venner 2001)
- Kiilgården – et levende kulturhus (Andøy kommune 2003)
- Andenes vær – en halv kjøpstad (Andøy kommune 2007)
- Det e`glo i strengan (Odd Solhaug/Andøy Energi 1996)
- Årbok for Andøy 2012 (Andøy historielag) Utdrag fra boken: "Nordover med hurtigruten" (Reidar Stavseth 1943), samt "Fra Sigrid Dahles nedtegnelser" (Sigrid Dahle)
- Årbok for Andøy 2006 (Andøy historielag) Skjoldehamn Frikirke-i fortid og nåtid (Fred Aas)
- Fra Nord-Norge. Skisser og sagn (O. Nicolaisen/Det Mallingske Bogtrykkeri Kristiania 1919)
- Møte med Vesterålen. Kultur, natur og historie (Hilde Hansen m.fl./Tell forlag AS, 1.utg.1991/ 2.utg.2001)
- Fotefar mot nord. En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalen (Press/Landsdelsutvalget 2003)
- Pomor. Nord-Norge og Nord-Russland gjennom tusen år (Einar Niemi, red./Gyldendal 1992)
- Norge – Russland. Naboer gjennom 1000 år (Norsk Folkemuseum og Russisk etnografisk museum/Scandinavian Academic Press 2004)



## 8.2 Nettsteder

[www.riksantikvaren.no](http://www.riksantikvaren.no)

[www.kirkesok.no](http://www.kirkesok.no)

[www.vesteraalen.info/andoy\\_hovedside.htm](http://www.vesteraalen.info/andoy_hovedside.htm)

[www.mittkulturminne.no](http://www.mittkulturminne.no)

<http://www.andoy-historielag.org/>

[https://snl.no/Norges\\_historie](https://snl.no/Norges_historie)

<http://nordlandsatlas.no/flexviewers/plan/> oppknyttet bildene fra SEFRAK

## 8.3 Annet

Sefrak-registeret (inndelt i 21 kretser)

Kommunale planer og dokumenter

Kommunalt ansatte

Prosjektgruppa

Referansegruppa

Historielaget

Per Ingebrigtsen 2015, angående Dverberg nye kirkegård

Matrikkel og kart

## 9. Vedlegg

### Utrykte vedlegg:

Verdivurdering, verdisetting og vekting av bygninger (excel – 19 kretser)

Verdivurdering, verdisetting og vekting av kirker og kirkehus (excel)

Verdivurdering, verdisetting og vekting av kirkegårder (excel)

Digitale mapper med foto av alle objekter ligger på kommunens server, G:\Kulturminner

### Trykte vedlegg:

Interessante objekter

Temakart; med utvalgte kulturminner og foreslåtte hensynssoner, 11 kart. Målestokk 1:5000.



## Interessante objekter

Krets 1 – Forfjord/Medby/Fornes (Gnr. 15, 16, 17): 2 stk

Objekt 4-steinfjøs 1885, 5-våning 1825, fra Liland 1970, privat museum

Krets 2 – Buksnesfjord/Buksnes/Lovik (Gnr. 18, 19, 20): 1 stk

Objekt 2-våning, restaurert

Krets 3 – Risøyhamn (Gnr. 9): 11 stk

Objekt (1-våning 1705-1790, 2-stabbur 1905, 3-butikk 1880, 4-brygge 1880 - Benjaminsen-gården), (6-lensmannstua 1700-1825, til Risøyhamn 1960, 7-våning 1900, 8-våning før 1900, 13-naust-ureg, 14-fjøs-ureg, - Museumstunet), (5-naust 1896, 11-slip/mekanisk verksted – Båtmiljø)

Krets 4 – Bjørnskinn (Gnr. 10, 9): 2 stk

Objekt 7-våning før 1900, 16-skolebygning 1869

Krets 5 – Stokland (Gnr. 11, 12): 1 stk

Objekt 4-fjøs bygd av jekte 1875-1900

Krets 6 – Skjolde (Gnr. 13, 14, 1, 2): 5 stk

Objekt (4-våning 1855, 5-brygge 1880, 6-våning 1880, 7-bårstue 1850, 8-uthus 1850-74 - Pettersen-gården)

Krets 7 – Åknes (Gnr. 4, 5, 6, 1, 3): 1 stk

Objekt 1-stabbur, eldhus, bryggerhus 1800-talls

Krets 8 – Bø (Gnr. 7): Ingen

Objekt

Krets 9 – Nøss (Gnr. 8): Ingen

Objekt

Krets 10 – Åse (Gnr. 21): 2 stk

Objekt 8-skolebygning 1890, flyttet 1955, 18-våning 1800-24, flyttet og tilbygd

Krets 11 – Å-Middagsfjell (Gnr. 22, 23, 24, 32, 33, 35): 1 stk

Objekt 35-steinfjøs 1877, tilbygd 1925

Krets 13 – Dverberg-Sellevoll (Gnr. 27, 26, 25): 4 stk

Objekt 9-våning 1895/sykkelfabrikk 1909, 12-prest/embedsbolig 1873, 19-smie/verksted/første banklokaler 1870, 24-våning 1907

Krets 14 – Saura/Kvalnes (Gnr. 28, 29): Ingen

Objekt

Krets 15 – Ramså/Breivik (Gnr. 30, 31): Ingen  
Objekt

Krets 16 – Stave/Skogvoll (Gnr. 36, 37, 38, 35): 2 stk  
Objekt 16-våning, satt opp på nytt 1970, 27-våning

Krets 17 – Nordmela (Gnr. 34): 7 stk  
Objekt 1-steinnaust 1870, (7-våning 1872, 8-stabbur 1877, tidligere rorbu, 19-uthus 1872, ombygd 1960, 21-fjøs 1873-76, privat museum - Pettersen-gården), 10-våning 1855, 12-våning 1885, fra Lovik 1887

Krets 18 – Bleik (Gnr. 39): 11 stk  
Objekt 1-Binastua, (5-naust 1850-70, restaurert 1990, 13-våning 1900, 14-fjøs 1900 – gårdsmiljø)(28-våning 1902, restaurert, 31-våning 1900, restaurert, 32-fjøs, restaurert – Midtgården), (39-våning 1874, 40-uthus 1874, 41-fjøs 1874 – tunmiljø) 47-fjøs 1860, (Gammalgården, Landsbyen Bleik: Det er lagt hensynssone bygningsmiljø i KPA).

Krets 19 – Andenes (Gnr. 40 – 59): 25 stk  
Objekt (4-våning 1885, 8-våning 1883, 11-våning 1897, 12-våning 1892, 13-våning 1900, 23-våning 1896, 25-uthus 1900 – Miljø Vikan), (40-våning 1850, 41-våning 1895, 42-rorbu 1885, 46-uthus 1825-1849, 49-våning 1852, 50-uthus 1852 – Miljø Veita) 45-Overgårdsbrygga, 47-Lensmannsgård, (52-forretningsgård 1885-1906, 53-bolig/forretningsgård 1875-1899, - Miljø Sjøgata),( 54-herskaphus 1895, 56-stabbur – Kiilgården), 57-Postekspedisjonen, 59-Polarmuseet, (61-fyrvokterbolig 1856, 62-fjøs til fyrvokter, "Russebua" 1856, 63-fyret 1856 – Miljø fyret og fyrhusene), 72-Fiskekroken, ureg.

Krets 23 – Skarstein/Fiskenes (Gnr: 62, 61): 4 stk  
Objekt 13-fjøs 1900, 39-våning 1880, restaurert, 41-våning 1882, handelsgård, 64-fjøs 1899, tilbygd

Kirker og kirkehus: 3 stk  
Listeførte kirker har vern: Andenes, Dverberg og Bjørnskinn.  
Private kirkehus

Kirkegårder: 3 stk  
Kirkegårder fra middelalderen har vern: Andenes, Dverberg og Bjørnskinn.  
Rundskriv T-3/2000 gjelder for kirker og kirkegårder.  
Rundskrivet bygger på kirkeloven, gravferdsloven og kulturminneloven.

Ishus og andre konstruksjoner.

Spesielt interessante bygninger er understreket.





